NEMZETI NŐNEVELÉS.

XVI. ÉVFOLYAM. MÁRCZIUS 1895. III. FÜZET.

A KERESŐ, AZ ÖNÁLLÓ NŐ.

Patikusné, patikusnő, nőpatikus vagy ugyanezen változatokban gyógyszerészné, — vagy nő: — ez lesz maholnap a kérdés. Új társadalmi állás van keletkezőben, kell tehát, hogy rá új szó csinálódjék. A szokás mihamarabb elfogad egyet, ha nem is a legkifogástalanabbat, de mindegy, rá fognak ismerni, mit jelent.

Alig lőn kimondva a reform jelszava, ime egyik laptól a másikhoz ütődik és visszhangozza az egész napi irodalom. Egész tűzijátéka az ötleteknek zúdul a leendő patikusnékra, mint hajdan a telegrafistánékra, póstásnékra vagy még előbb a tanítónőkre. Minden újítás kihívja a kritikát, a gúnyt, a gáncsot. Így fogadták egykor a telegráfot, a vasutat vagy annak idején a petroleumot. Mi más ez, mint konzervativizmus és az ismeretlentől való tartózkodás. Nem azt jelenti, hogy a közönség elutasítja ezeket az új fajta munkásnőket, hanem csak annyit, hogy furcsának találja. Komolyan alig támadja valaki a tervbe vett reformot, de szellemességét mindenki próbára teszi rajta. A Hét egy dialogban, az Új Idők egy gyönyörű kis mesében, a napi lapok kisebb-nagyobb czikkecskékben foglalkoznak vele. A női szubjektivitásból folyó komikus helyzeteknek egész sorát költik rájok. Mindez azonban nem fog nekik megártani. Elfoglalják helyöket, s az élet küzdelmében lehámlik róluk mindaz, a mi a versenyben hátrányukra válnék. Állásuk követelményeihez képest átalakulnak. A nőiségből megőriznek annyit, a mennyi az üzlet kára nélkül megőrizhető, és le nem vetkezett gyöngeségeiket pótolják természetükből folyó egyéb előnyökkel, miknek hasznát látja az állás és az üzlet. Ha nem is fogják őket mindjárt az elején diplomás állásokra alkalmazni, ha jogbirtoklásra nem képesítik is őket, meg fognak annyit tanulni s

fognak annyit s úgy végezhetni, mint végez egy diplomás férfi. A verseny közülök is leszorítja a gyöngét, mint leszorítja a férfiak közül. Az ő feladatuk, különösen az úttörőké, elég súlyos lesz, mert nemcsak a versenyben kell helytállaniok, hanem a minden újítás nyomában ólálkodó előítéletekkel is meg kell küzdeniök. Ha közülök X vagy Y botlást követ el, akár mint alkalmazott, akár mint nő, eleinte nem azt fogják mondani, hogy X vagy Y ügyetlen, tudatlan vagy rossz, hanem azt, hogy a patikusnék ügyetlenek, tudatlanok vagy rosszak. Egynek hibájáért szenvedni fog az egész kaszt. A hibát fogják bennök keresni, nem az erényeket, s mivel mindnyájan gyarlók vagyunk, fognak is találni. Nem így itéltek, s részben nem így itélnek-e még a tanítónők felől is?

Nagy és fáradságos küzdelembe kerül, míg egy új vagy rossz hírbe keveredett állás bizonyos renommét küzd ki magának a társadalom előtt. Ime csak néhányat említek: árvaszék, póstás, kántor. Kiki gondol magának valamit hozzá, s arról a legtisztább kezű árvaszéki pénztáros, a legudvariasabb póstás és a legjózanabb kántor sem tehet. Maga az önálló nő, *a spinster*, még előítéletekkel küzd minálunk. Ennek okát én főképen abban találom, hogy *egyesek* — de csakis egyesek, — jól érezvén, mikép az önállóság bizonyos nőies vonások feláldozásával, levetkezésével jár, a kelleténél és valóban szükségesnél többet áldoztak fel nőiségükből. Férfias vonásokat kezdtek affektálni a megfelelő komolyság nélkül és minden összeütközésnél, minden apró hivatalos kellemetlenségnél elpityeredtek, s gyönge, védtelen voltukra hivatkozva, önérzetlenül, gyámoltalanul reklamálták a másik nem lovagiasságát. Ez lenézést és visszatetszést szült. Egyes szórványos esetek általánosításra csábitották a társadalmat, úgy, hogy szinte megmagyarázhatatlan idegenkedés és lenéző előítélet keletkezett az önerejükre utalt nők ellen.

Alig lesz egy is az önálló nők között, ki a társadalom részéről ilyesmit ne tapasztalt volna, míg egyéni tulajdonaival pozicziót nem vívott ki magának.

A nő, bár az élet körülményei önállóságra utalják is, és kénytelenségből nemének egyes vonásai elmosódjanak is benne,

veszedelem nélkül bizonyos határokat át nem léphet, ha csak le nem akar mondani a modern társadalomban számára biztosított ama nemes és magasztos jogáról, melynél fogva őt minden férfi részéről kimélet és védelem illeti meg. A ki könyökét szétfeszítve a tolongásba vegyül, az legyen elkészülve arra, hogy szétfeszített könyökökkel fog találkozni, s annak ne legyen gyönge oldala. Már pedig a nőnek abban van az ereje, hogy védelemre, előzékenységre s lovagiasságra szorul. Ezt a gyöngeséget, mely megenged ugyan kivételeket, de általánosságban soha le nem tagadható, elismeri a nőben a társadalom, de viszont a nyilvános állásokat betöltö nőknek tudásban és munkában meg kell ütniök bizonyos mértéket, a felelősségből el kell vállalniok bizonyos részt. Hiba, mikor némelyek e tekintetben is elnézésre és lovagiasságra számítanak. Ezzel diszkreditálják a munkára utalt nőket. A nő, ha férfimunkára vállalkozott s a férfiéval egyenlő díjazást kiván, sem munkában, sem tudásban, sem kötelességérzetben, sem felelősségben a férfinél kevesebb nem lehet. Nemének gyöngeségére itt nem illeti meg őt a hivatkozás. De megilleti bármily egyéb tekintetben s különösen a társas érintkezésben; még feljebbvalóival szemben is kivételes a helyzete, és azoktól is előzékeny udvariasságot várhat. Nevetséges pozőr az olyan feljebbvaló, ki hivatalos tekintélyét féltvén udvariatlan nőalantosaival, s hogy egyebet ne említsek, gondolkozóba esik a felett, megelőzze-e őket a köszönésben. Fel van mentve a nő sok olyan kötelezettség alól, melyeket a társadalomban számot tenni akaró férfi el nem hanyagolhat. Nincsenek politikai jogai, de viszont, mint jog és természet szerint gyenge, nem is tartozik érettök helytállani.

A kik a nő teljes jogegyenlőségére törnek, fantaszták. Más dolog a nőknek, kik rá vannak szorulva, új keresetforrásokat nyitni, és megint más őket a természet által megszabott helyzetükből emancipálni. Az első humánus törekvés, a másik balgaság. Sajnos, hogy e kettőt sokan összezavarják, s ezzel az elsőt is rossz hírbe hozzák. Ha a patikák és orvosi rendelő szobák, sőt az ügyvédi irodák és birói székek — a melyekről nálunk nincs szó, — egymásután megnyilnának is a nők előtt, még mindig nem volná-

nak sem politikailag, sem társadalmilag emanczipálva. A női becsületnek és a férfi becsületnek a point-je mindig más lesz s a politikai és társadalmi kötelességek egyenlő terhét a nő soha magára nem vállalhatja, mert nem bír nekik megfelelni. Éles és nagy különbség marad, mit csak a nagy Nikolajevics Leo filozofiája oszlathatna el, ha — utopia nem volna.

A dolgozó nő tiszteletre méltó nő, kinek az élet a családon kívül szabott ki munkakört; az emanczipált nő fantazmagória, mi soha meg nem valósul. Valahányszor pedig egy új pálya nyílik meg a nők számára, mindig a nőemanczipácziót emlegetik. Így most is, a patikusnék hírére, versben és prózában idézgették e ködrémet. Nem csoda, mert semmi sem könnyebb, mint jelszavakkal argumentálni, melyekbe kiki tetszése szerint magyarázhat bele tartalmat. Az bizonyos, hogy a nőemanczipácziő népszerűtlen jelszó, s akár naiv, akár komoly tartalmat adjunk neki, igen alkalmas arra, hogy kapcsolata egy reformot kompromittáljon. De épen ez a kapcsolat nincsen bizonyítva, s itt kezdődik a félrevezetés. Ki merné állítani, hogy ez és egyéb hozzá hasonló tervbe vett reformok a nőemanczipácziót tűzik czélul? A nőnek minden társadalmi iránynál magasabb és hatalmasabb erő, a természet örök törvénye tűzte ki hivatását. Annyian mindig követni fogják hivatásukat, hogy e törvénynek elég legyen téve. Millió virág megy meddőn veszendőbe, de a szükséges ezrek mégis betöltik életök feladatát. A természet nem egyénekkel, hanem tömegekkel számol. Nem is kell félteni soha az ő czéljait az egyének törekvései ellen. Egy porszem, száz porszem, ezer porszem guruljon le a hegyről, azért még mindig hegy marad az.

Más kérdés ismét, vajjon bizonyos meglevő viszonyok között hasznos és kivánatos-e úgy az illető társadalmi feladat, mint a nők boldogulása szempontjából, ha számukra új pályákat nyitunk. Minden józan reform figyelembe veszi a női képességeket s a női természetet, mikor ily kérdés fölött elmélkedik, a mint hogy úgy a gyógyszerészeti, mint az orvosi pálya mérlegelésénél bőségesen meg is történt. Ha fontos társadalmi érdekek szólnak mellette, s a női képességek nem szólnak ellene, üdvös és hasznos

dolog az újítás, különben nem az. Legnagyobb hiba volna azt kívánni, hogy egy csapással szabadítsuk rá a nőket minden kvalifikációt nyujtó iskolára, s ezzel minden pályára. Sok gyenge főt elcsavarna ez az újítás, és nagyon egészségtelen verseny támadhatna a nyomában. A reform csak lépésről-lépésre, nagy körültekintéssel és az eszmék megérésére elegendő időhaladékkal történhetik, mert visszalépni az előre tett lépést sokkal rosszabb, mint meg sem tenni. Csak a sietés lehet veszedelmes, de a haladás nem.

Befejezésül még egy tünetről akarok megemlékezni, arról t. i., helyes-e, igazságos-e a bármily állást betöltő munkás nő elől a férjhezmenés útját elzárni, s őket czölibátusra kárhoztatni. Török Sándor gyógyszerész úr a saját szakját illetőleg már is kinyilatkoztatta, hogy patikusnak csak hajadonok valók. Nem ismeretlen e lap olvasói előtt az a koronkint meg-megújuló törekvés sem, mely a tanítónők czölibátusát akarja kötelezőleg kimondani.

A kérdés, — úgy vélem, — azon fordul meg, éri-e valami kár az illető munkakört, ha férjes nő tölti be, vagy sem; avagy pedig egyáltalán lehetetlenné van-e téve a nőnek feladatát kielégítőleg megoldani, mihelyt gondjait a család is lefoglalja. Bármi legyen is a felelet, csak az esetben igazságos a férjhezmenést megtiltani, ha kétségtelenül meg van állapítva bizonyos hivatás kielégítő betöltésének és a férjes állapotnak összeférhetetlensége. Olyas okok, hogy a férjes nő családi gondjai miatt a hajadonénál kisebb értékű tevékenységet fejthet ki, csak bizonyos kompenzáczióra nyújthatnának jogos alapot, de nem a minden kivételt elutasító tilalomra. Ám tegyenek különbséget a férjes nő és a hajadon díjazása között, ha munkájok értékében csakugyan van különbség, de ne lépjenek sehol a merev eltiltás igazságtalan és méltánytalan útjára. Nem feszegetem, van-e és milyen állásban van efféle számbavehető értékkülönbség a férjes nő és a hajadon munkája közt s hogy e különbség némely esetben nem a férjes nő javára írható-e, csak arra hívom fel a figyelmet, hogy számtalan esetben tette lehetővé a nő keresetképessége a családalapítást, meg hogy

kettős buzgalommal igyekszik az helytállani, kinek nemcsak önmagáért, hanem gyermekeiért is kell dolgoznia. Visszaélés vagy mulasztás esetén minden téren meg van a korrektivum. Tessék alkalmazásba venni. Napról-napra szaporodik azon családok száma, melyek akár rokoni kötelékkel, akár baráti szeretettel és becsüléssel vannak egy-egy önálló nőhöz fűzve. Minden nő, ki a közpályán is emberül megállja a helyét, egy-egy fényes argumentum a női munka jogosultsága mellett. Nem elméleti fejtegetések, hanem maguk a derék, munkásnők fogják megalapítani az új társadalmi rend jó hírét, nevét.

Czegléd. *Paulovits Károly.*

A NŐK EGYETEMI KÉPZÉSE ZÜRICHBEN.

(Egy magyar tanítónő levele.)*

... Itt az ismeretek bő forrásából merítve, semmi sem esik oly rosszul szívemnek, mint annak az elgondolása, hogy a tanulni vágyó magyar nőknek mily kevés az alkalmuk arra, hogy magukat tovább képezhessék. Csak abban az erős hitemben lelek vigasztalást, hogy a nyugattal míveltségben és haladásban versenyezni törekvő magyar hazánk is rövid idő alatt tért fog nyitni a nők egyetemi kiképzésének. És ez az idő, szerintem, annál hamarabb következik be, minél komolyabban és minél nagyobb kitartással törekednek a magyar leányok a tudományos képzésnek megszerzésére. — Tudom, hallottatok már a szomszéd zürichi egyetem leányairól, de szeretem hinni, hogy személyes tapasztalataim közlésével még jobban hozzáférhetek szívetekhez s vágyat kelthetek benne a tudományos képzettség elnyerése iránt.

Meggyökerezett előítéletek másutt is erős várat állítottak fel a nők egyetemi kiképeztetése előtt. Alaptalan előítélettel és beteges fantáziával sokszor rajzolgatták azokat a rémképeket, melyek a társadalmi erények megingását, a családi élet szent tüzének

* Egy magyar tanítónőt vitt ki Zürichbe a jelen tanév elején az ismeretszerzés vágya. Ott, honától távol, visszavágyó lélekkel gondol az itthon maradottakra. Tudományszomjának kielégítése boldoggá teszi, s ezt a boldogságot megosztani vágyik azokkal, kikhez a testvér szeretetével ragaszkodik. Bátorítani, buzdítani kívánja őket, hogy törhetetlen kitartással akarjanak tanulni, mert a komoly törekvés itt mindenkor megleli méltó jutalmát, megteremtheti még az eszközöket és az alkalmat is a tanulásra. Magyar társnőihez intézett e leveléből, mely a zürichi tanulmányi viszonyok ismertetése miatt különösen érdekes, közöljük a fentebbi részleteket. — Szerk.

kialvását jelezték, föleleventették ezeket, valahányszor a nők egyetemi tanulásáról úgy elméletileg volt szó. De elnémult minden ellenvetés, a midőn akadtak komoly törekvésű nők, kik maguknak az egyetemi képzettséget, ezer nehézség daczára, megszerezték.

Zürichben már a 40-es években jelentkezett két svájczi nő a bölcsészetre, mint rendívüli hallgató. S im, a zürichi egyetem befogadta az első kisérletezőket. Ettől kezdve csaknem állandóan találunk ott nőket az egyetem hallgatói között; 1864-ben már többen voltak az orvosi karon is. A mint a női hallgatók mind nagyobb-nagyobb számmal keresték fel az egyetemet, több-több jogot is sikerült ott maguknak kivívniok, úgy, hogy 1867-ben mint rendes hallgatókkal, vizsgázókkal és doktorátus tevőkkel találkozunk velük a zürichi egyetemen. Ezt az időt, mint a szabadság és egyenlőség eszméinek igazi győzedelmét emlegetik Zürichben. Azóta már Angol-, Franczia-, Olasz-, Spanyol-, Svéd-, Norvég- és Oroszországban is meg van engedve a nők egyetemi kiképeztetése.

Nagy esemény volt az itt is, mikor az első nő az egyetem előadási termében megjelent; ma pedig már ez egészen természetes. Zürich már 1892-ben megülte 25 éves jubileumát annak, hogy egyetemére a nők, mint rendes hallgatók, járhatnak; de még ma is emlegetik, mennyire ki volt téve az első nőhallgató az ifjak kiváncsi biráló tekintetének. Mert csupán Liebig, volt müncheni egyetemi tanár tette meg azt egy nőhallgatóval, hogy gondosan elkülönített spanyol fal mögé ültette őt. Ellenben minden más egyetemen a padokban vegyest voltak nők és férfiak, sőt nemcsak az előadásokat hallgatták együtt, hanem a laboratoriumi és boncztani gyakorlatokat is közösen végezték.

A nőhallgatók közül legnehezebb helyzetük volt az orvosoknak. Sokan elkeseredetten harczoltak a mellett, hogy e foglalkozás megfosztja a nőt legnemesebb tulajdonságaitól: az erkölcsiség-, könyörületesség- és részvéttől. Ezek különösen kikeltek az ellen, hogy közösen hallgatják a férfiakkal az előadásokat és együtt végzik a boncztani és egyéb gyakorlatokat. Londonban és Amerikában vannak is már külön orvosi karok nők számára. Mások egyenesen kinyilatkoztatták, hogy isteni és természeti rendeltetésénél

fogva nincs meg a nőben épen a természettudományok iránt a fogékonyság és képesség.

Ma már Zürichben és az említett államokban leomlottak az előítéletek falai, sőt egészen megszokott, nem feltünő, nem különös dolog, hogy a nő egyetemre jár.

«Az egyetemi hallgatónők buzgalmát az a lelkesítő tudat fokozza, hogy ők nemcsak saját személyük, hanem az egész emberiség női nemének szellemi szabadságát munkálják; ez pedig mintegy erkölcsi kényszer a férfihallgatókra, a mi őket nemes versenyzésre szólítja, nehogy elmaradjanak a nők mögött. A nők jelenléte minden tekintetben kedvező, nemesítő és erkölcsösítő hatással van az ifjakra». Mondják ezt maguk a tanárok, kik részben nőkkel együtt tanultak, részben előadásuk alkalmával figyelték meg kölcsönös viselkedésüket.

Nagyon serkentő a hallgatókra az a fölvilágosítani törekvő szellem, lelkesültség, mely áthatja a tanárokat s mely nemcsak hogy nagy mértékben fokozza az előadás érdekességét, hanem átszáll a hallgatókra is, mert a szép, jó és igaz szeretete magával ragadja a lelket. A zürichi egyetem gazdag berendezése igen vonzó a külföldre nézve is. Mindenféle gyüjtemények, laboratoriumok, szakszerű könyvtárak mindig rendelkezésére vannak a hallgatóknak. A tanulást elősegitik még a gyakorlati tanfolyamok, tudományos demonstracziók és kirándulások. A praktikumok különösen érdekesek a természettannál és vegytannál, s ügyességet, biztonságot adnak a kisérletezés- és vegyelemzésben. A mennyiség- és természettudományokat hallgatók rendszerint a műegyetemet is látogatják.

A tudás vágya, a közös czél összekapcsolja a hallgatókat; különösen a nők között meg épen őszinte, szivélyes viszony uralkodik. Sem pálya, sem nemzetiség különbséget nem tesz a társadalmi és baráti érintkezésben. Igaz, hogy az egy hazába tartozókat még bensőbb kapocs tartja össze, kivált az orosz nőket, de azért ők sem zárkóznak el más nemzetiségek elől.

Az eredeti zürichi, illetőleg svájczi családok is az első benyomásra zárkózottaknak látszanak; nem is lehetne csodálni, ha

igazán ilyenek volnának, mikor a föld minden részéről jönnek ide az idegenek. Annál kellemesebb azután a csalódás annak, ki közelebbi érintkezésbe jött egy családdal, mert a zürichiek kedvesek, otthoniasak, barátságosak tudnak lenni új ismerősükkel is.

Zürich szép fekvését, hires egyetemét még az amerikai nők is felkeresik, most is 13-an vannak onnan, Németországból 36, Svájczból 11, Osztrák-Magyar monarchiából 8, Szerbiából 5, Németalföldről, Dániából, Oláh- és Olaszországból 1—1. Oroszországból még most is a legtöbben: 55-en vannak, pedig 1873-ban kiadták a czári parancsot, hogy férfiaknak és nőknek a zürichi egyetemet kerülniök kell. Az orosz kormány veszélyesnek tartotta különösen a nők túlságos kiözönlését Svájczba. Igaz, hogy ezek a nők tanulmányaikat némelykor politikai czélokra használták és itt-ott megszólásra is adtak okot.

Ez idő szerint 184 nőhallgatója van ez egyetemnek; a rendes hallgatók közt 80 nő az orvosi, 48 a bölcsészeti és 4 a jogi karon tanul; a rendkívüliek többnyire a bölcsészetin vannak. Az Egyesült-Államokban 3000 nő működik mint orvos, ezek közül 100 egyetemi tanár. E nők legtöbbje ép oly tiszteletet vívott ki magának szakismeretei, mint nemes női egyénisége által. Zürichben már 1872 óta alkalmazzák a nőket mint segédeket a klinikán. Mint tanárok is kitüntető állásban vannak: egyetemi segédtanárok, leánygimnáziumi, liczeumi tanárok, vagy ilyen magasabb intézetek igazgatói.

Bárcsak a magyar nők közül is sokan határoznák el magukat erre a hosszú, de érdekes tanulmány-útra. Mert ha sokan-sokan mutatnának a tanulásra igaz hajlandóságot, lehet, hogy nem is eresztené ki őket a haza idegenbe, hanem meggyőződve törekvéseik igaz voltáról, megnyitná előttök idehaza is az egyetem kapuját.

Áldozzunk anyagit — mit a kiképzés kiván, — úgy szellemi és erkölcsi kincseinket egykor nemcsak magunk, hanem édes hazánk javára is kamatoztathatjuk.

Zürich. *T. B.*

LÉLEKTANI JEGYZETEK.*

(Dr. Alexander Bernát előadásai nyomán.)

A lélektant is, hogy az ingadozások után megtalálta a maga útját: besorozzuk a tapasztalati tudományok sorába. *A lélektan* alapját is, mint minden más természeti tudományét, *tapasztalatok* teszik. Csakis a tapasztalatok alapján lehet a lélektant felépíteni. Ezek a tapasztalatok, melyek a lélektan alapjául szolgálnak, sok tekintetben eltérnek a közönséges tapasztalatoktól, más természetűek és sokkal nehezebben állapíthatók meg, sokkal nagyobb óvatosság szükséges a tapasztalás megtételéhez. De ez nem tarthat bennünket vissza, hogy ne keressünk, kutassunk.

A lélektannak néhány fontosabb problemáját akarom ez előadásokban tárgyalni. Mindazt a mi a fiziologia és a metafizika körébe tartozik, kizárva, t. i. hogy miből van a lélek csinálva és mivel tudja eszközölni, hogy gondolkozik és érez. Csakis a tapasztalatra támaszkodva abból az anyagból, a mit évezredek óta gyűjtöttek, akarok néhány fejezetet kiragadni és tárgyalni.

Az első előadás szól az *értelmi tehetség fejlődéséről.* Ezt a témát nem fogom befejezni; a mai előadásban csakis a kérdés áttekintését adom, vázlatos mappáját rajzolom meg és a következő előadásokban iparkodom az egyes részleteket kifejteni.

Maga az a meghatározás, hogy az értelmi világ fejlődéséről

* Dr. Alexander Bernát, filozofiai irodalmunk kitünősége, a «Szabad Liczeum»-ban érdekes előadásokat tart a lélektanból. Könnyed előadás, eredeti felfogás és a legujabb tudományos elméletek ismerete jellemzi e szellemes előadásokat, melyeket az előadó lekötelező szives engedelmével Komáry Erzsébet k. a. gyorsírói jegyzetei szerint közlünk. — Szerk.

akarok szólni, szükségessé teszi azt, hogy megmondjam, mi az az értelmi világ?

Erre vonatkozólag régóta megállapították, hogy lelki világunk három nagy térre oszlik: *az értelmi, érzelmi és akarati* világra.

A léleknek külön erői, tehetségei nincsenek, ezeket mint kigondolt tényeket ki kell küszöbölni. Az a jámbor hit, mely a koponyát bizonyos kis négyszögekre osztja és minden négyszögre ráírja, hogy ilyen agyvelő részben minő agyképesség lakozik: az a hit rég elveszett. Mint maga magával és a legvilágosabb tényekkel ellenkező föltevést, elvetettük. Mi csak egy *egységes természetű* és miveletű lelket ismerünk.

A lelki élet három nagy világra oszlik és ezt meg kell okolni. Hogy tényleg ilyen különbségek vannak, arról könnyen meggyőződünk, hogy ha egy kissé megfigyeljük az emberi lelket a maga legközönségesebb nyilvánulásában. Pl. országgyűlési tárgyaláson vagyunk s egy szónok megtámad egy minisztert. A miniszter jelen van és ki van téve egy lelki proczeszusnak. Az illető iparkodik *megérteni* a szónok beszédét, tehát a beszéd az értelmi világát érinti. Hogy mit tesz valamit megérteni, arról később fogok szólni. Nem tehet ellene, hogy meghallgatás közben bizonyos érzelmeket ne érezzen. Először meg kellett értenie, a mit beszéltek. A megértettekkel kapcsolatban keletkeztek *érzelmek*. De mialatt ez érzelmek támadtak benne, egyszersmind az a *szándék és elhatározás* is érlelődik meg benne, hogy felelni fog, cselekedni fog, felelni fog a támadásokra és lelkén könnyíteni fog ezzel.

Ezek különböző *momentumok* a lelki életben, melyek egymással valóságban szorosan összefüggnek, de gondolatban egymástól elkülöníthetők.

A természet vizsgálatánál is sokszor szükségünk van gondolatban azt elkülöníteni, a mit a valóságban elkülöníteni nem lehet. Pl. a fizikában a mozgó pontnál beszélünk annak irányáról és sebességéről, e kettő egymással mindig kapcsolatban van, de gondolatban elkülöníthetjük e két momentumot és ez az elkülönítő eljárás épen a lelki életnek egy szerencsés vonása; ezt a titkot meg kell fejteni az értelmi világ rajzában. Hogyha a valóságban

elkülöníthetetlen dolgot gondolatban elkülönítjük, hogyha csak egy dolgot veszünk szemügyre és a többit figyelmen kívül hagyjuk, ezt nevezzük momentumnak. A mozgó pont egyik momentuma a sebesség, másik az irány.

Az elmélkedő lélekben is vannak momentumok. Az én szónokom megérti, a mit ellenfele ellene mond; a mi alatt megérti, a megértés érzelmeket kelt és míg ez az érzés bizsereg benne, kész az elhatározásra, hogy felel. Ezeket a dolgokat nem lehet *valóságban* elkülöníteni. Én *gondolatban* elkülöníthetem a gondolkozást, az érzelmet és az akaratot. Ezek tehát nem a lelki élet végei, hanem *momentumai.*

A lelki életről nem tudunk sokat, de világosan látjuk, hogy a lelki életnek különböző funkcziói vannak, de ezek a léleknek nem külön részei. Nem úgy van, mint Plato gondolta, hogy az értelem székhelye az agyban van, az érzelem pedig a szívben; ezt nem így kell felfogni: a lelket nem lehet szétvágni. Ezeket a különféle momentumokat a vizsgálat kedvéért lehet elkülöníteni. De az egész lelki élet egységes valami.

Az értelmi világ egy igen összetett valami. Egy összetett dologgal szemben az a feladatunk, hogy a maga alkotó részeire, a maga elemeire bontsuk, azaz olyan részeire, melyeket tovább elemezni nem lehet. Ugyanezt teszik a kemikusok is az anyaggal.

Melyek a lelki életnek legegyszerűbb elemei? Micsoda eljárások vannak a lelki életben, a melyek közvetítésével az egész a megalkotó részeiből felépül?

A kémikusok beszélnek vonzásról, rokonságról, melynél fogva a részek egyesülnek. Nekünk is ezt a két feladatot kell teljesíteni s így lassan mindig közelebb jutok feladatomhoz. Azokat a törvényeket, szabályokat, eljárásokat kell keresni, a melyekkel ez a nagy egész felépül.

Mindenek előtt szeretném a két végső pontot megtatálni. Ha én egy egészet részekre akarok bontani, nekem azt be kell mutatni és meg kell mutatni az alkotó részeket. Miután a feladat körét megjelöltem, fogok egyes részletkérdésre átmenni.

Hol találjuk az értelmi világot? Milyen az értelmi világ?

Ha magamba tekintek, mit találok magamban? Miben áll a szellemi élet? — Azt fogjuk mondani: gondolatokat, képzeleteket találok belsőmben. A magába tekintés nagyon nehéz dolog, mert tudjuk, hogy ez csalékony eljárás. De annyi bizonyos, hogy lelki életünk előterében nincsenek gondolatok. Ott csakis igen egyszerű, szegényes dolgok vannak: ezek a *szók*. Én nem keresem a szókat, azok belőlem önkénytelenül jönnek, a léleknek sötétségéből felszállnak és kiejtem őket bizonyos rendben, kapcsolatban, bizonyos gesztussal kisérve. Ha én magamba tekintek és *keresek* valamit, csak szókat találok. A gondolat a szók ruházatában jelenik meg, szóban nyilvánul a gondolat. A szóknak van belső kapcsolatuk gondolatokkal, melynél fogva önök megértik beszédemet; van a szóknak külső kapcsolata is. A lelki világ a szóknak birodalma, melyek külsőleg és belsőleg össze vannak kapcsolva. Ezeknek a szóknak van jelentésük, melynél fogva önök azt mondják, hogy megértik beszédemet vagy nem; a szók külső kapcsolata az, hogy egymás után jönnek. A szóknak birodalmában van egy külső és és belső rend. *A külső rend biztosítja a szóknak egymásra való következését és a belső rend biztosítja az értelmet.*

*

Testünkben van egy *czentrális orgánum*, mely egy különös finomsággal orgánizált anyag és ez az *agyvelő;* innen mennek ki a test minden részébe finom fonalak, a melyek a testben elágaznak. Az agy, az idegrendszerrel együtt, egy nagy összefüggő kört alkot.

Az idegek közt vannak olyanok, melyek különös finom végkészülékkel vannak ellátva és ezek oly érzékenyek, hogy a külvilág ingerei bizonyos *fizikai és kémikai változásokat* idéznek elő bennük. Ezek létesítik a hallás, látás, szaglás és tapintás érzékeknek szerveit, a bőr alatt vannak elágazva. A változások tovább vitetnek az agyvelőig és ott előidézik az *érzést.*

A folyamat tehát a következő: A külvilág fizikai ágensei változásokat idéznek elő az érzékekben, ezek a változások tovább vitetnek az agyvelőbe s ott keletkezik mint fizikai visszahatás az, a mit *érzetnek* nevezünk. Az érzet a lelki élet legegyszerűbb eleme. A mozgás az agyvelőben érzéssé lesz.

Testemet mindenféle mozgások támadják meg, ezek tovább vitetnek az agyvelőbe s egyszerre csak *érzem* a hőséget, látok, hallok stb., mindez a tudatomnak állapota. Tehát az *érzet tudatom állapota*. Tudatomnak vannak mindenféle állapotai pl. én tudom, hogy van fény: azaz én *tudok valamiről*, de hogy mit csinál az az agyanyag, hogy én érezhessek és tudjak valamit, az a nagy, valódi titok; az folyton történik és *okát* sohase tudjuk.

Tehát eljutottunk egy olyan dologhoz, a mi a lélekhez tartozik s ebből keletkezik egy nagy sorozata a kérdéseknek.

Az első kérdés az, hogy mit tudunk részletesebbet mondani az érzetek keletkezéséről?

A második az, hogy milyen az az út, az a szövevényes út, a mely az egyszerű kis érzettől elvezet a nagy értelmi világhoz? — A csecsemőben érzetek vannak, ő nem tud semmit, nem ismer meg senkit, olyan szegényes kis lélek az, csak egyes cseppjei az érzeteknek vannak lelkében. Ebből az igénytelen építő anyagból épül fel az egész lelki élet, odáig, a hol a szóknak egy nagy birodalma — külső és belső rend által összekapcsolva, — jelentkezik.

A feladatom tehát az lesz, mikép lehet az érzet építő anyagából ezt a nagy belső és külső rend által összekapcsolt szóvilágot felépíteni, mely *törvények és eljárások* kapcsán épül az fel.

A HANGOS OLVASÁS MINT NEVELÉSI ESZKÖZ.

A hangos olvasás nevelői hatását nálunk még kellőképen nem méltányolják. Különösen a leányiskolákban nem. A fiúiskolákban — talán a fiú szónoki feladataira való tekintettel — több gondot fordítanak rá, de még mindig nem eleget. Meddő grammatizálás foglalja el a nyelvi órák nagy részét, s még jó, ha ez nem az irodalmi oktatás rovására történik. Más nemzeteknél az «olvasás művészetének» fejlett irodalma van,* nálunk a módszertani könyvek is csak szűkszavú általánosságokban emlékeznek meg róla. Ezen tapasztalataim indítottak arra, hogy a «Revue Pedagogique» januári száma nyomán közöljem a fontenay-aux-roses-i felsőbb tanítónőképző-intézet egyik kitünő tanárának, *Boutrouse*-nak, a hangos olvasásról tartott klasszikus előadását, mely annál érdekesebb, mert azt a növendékek saját jegyzeteik alapján rendezték sajtó alá, s így ez a növendékek intelligenciájáról és képzettségéről is érdekes tanúságot tesz.

«A neveléssel foglalkozók — így szól rövid bevezetés után az előadó — mindenkor felfogták a hangos olvasás fontosságát. Athénben a gyermek első tanítójának, a grammatikusnak feladata abban állott, hogy növendékeivel a költőket megismertesse. Lassú ütemekben, mondatonként szavalt részleteket Homerből, vagy Hesiodból s a növendékek utána mondták azokat. A keresztény templomokban a szentírás egyes részleteinek felolvasása lényeges részét alkotta az isteni tiszteletnek. Minő meghatottsággal hallgathatták az első keresztények szent Pál leveleit!

* Legouvé kitünő kis munkája gyar fordításban is ismeretes.

Manapság az irányt adó tanügyi körök még inkább elismerik a hangos olvasás gyakorlásának fontosságát, jelentőségét, mint a régiek. Németországban például — közvetlen tapasztalatból tudom — a leányiskolákban a legfontosabb nevelési eszköznek a hangos olvasást tartják; mert véleményük szerint a szép előadás és a jól megválasztott szöveg kettős hatása alatt leginkább fejleszthető a fogékony gyermeki lélekben a szép érzelme és a nemzeti érzület.

Nálunk is, a tanügyi körökkel vállvetve, sok kiváló tanár és publiczista munkálkodik már régóta azon, hogy a hangos olvasás kultuszát az iskolákban meghonosítsák.

Midőn a megállapított alapelveket röviden összefoglalni akarom, tételemet két kérdésbe foglalom össze: 1. Miben áll a hangos olvasás hatása? 2. Hogyan kell olvasni, hogy hatást keltsünk?

Első kérdésünkre az a felelet, hogy a hangos olvasás ad életet a holt betűnek. De mit értünk itt az «élet» szó alatt? Plato egyik nevezetes mondása segítségemre lesz állításom megvilágításában. Ő egyik munkájában párhuzamot von az irodalmi termékek és festészet között. «Az írással — úgymond — épen úgy áll a dolog, mint a festészettel. Emennek termékei életteljeseknek látszanak, de az ajkunkra toluló kérdésekre mély hallgatással felelnek. Hasonlóképen az írott művek is a tárgyukra vonatkozó kérdéseinkre mindig egy és ugyanazt a feleletet adják. Azért van minden írott műnek szüksége szerzője támogatására, ha igazságtalanul támadják meg, mert a támadásokat visszautasítani, önmagát védelmezni nem tudja.» Az ó-kori bölcs ezen állítása szerintem arra czéloz, hogy az író elmélkedésének rendszerint csak legutolsó eredményét veti papirra. A tények, ideák, okoskodások, vizsgálódások, bizonyítások serege, melyek amaz eredményhez juttatták, elméjében maradnak. Innen van, hogy minden leírt gondolat a hozzátartozó, magyarázó gondolatoknak egész seregét keltik fel lelkünkben, melyek láthatatlan kiséret gyanánt veszik azt körül. Az írott mű önmagára nem kelti fel eme szükségképen hozzá tartozó gondolatsereget. Az emberi hang feladata életre kelteni azokat a hallgató-

ság lelkében. A hang ezerféle árnyalata gyújt világot lelkünkben és képesit bennünket arra, hogy az eszmék kapcsolatát, a mellettük és ellenük szóló érveket, a végczélt, mely felé a gondolat törekszik, felfogjuk, megértsük. Az a szellemi proczesszus, mely az író lelkében művének megalkotásánál végbement, elevenedik meg, kel új életre úgy a felolvasó, mint a hallgatóság lelkében. A hangos olvasás tehát biztos eszköz arra nézve, hogy valamely mű szövegét tüzetesen és alaposan megértessük a hallgatósággal.

De még többre is képes. Vegyük csak fontolóra a beszéd közvetlen hatását. Van az emberi hangban valami megmagyarázhatatlan varázs, mely a lélek legrejtettebb húrjait is rezgésbe hozza. Ez a «valami» hasonló ahhoz, a mit a fizikában egyidejű rezgéseknek neveznek. E rezgések a felolvasó és a hallgatóság lelkében úgyszólván uniszono mennek végbe s a meghatottságot kölcsönösen fokozzák egymásban. Ez a tünemény az író felidézett szellemének a hatása. Ilyenkor mindenki azt érzi, hogy lelkét a szépnek és jónak tiszta szeretete hatja át, mert az író gondolatainak eredeti forrása ez a magasztos érzelem volt. Ezekből láthatjuk, hogy a felolvasó hallgatóságával nemcsak megértetheti, hanem meg is szerettetheti a szerzőt. Az irott nyelv a hang csengése következtében elveszti mind azt, a mi benne homályos, anyagi; tiszta szimbolummá lesz, az egymást kereső lelkek mind jobban behatolnak szellemébe, míg végre összekötő kapocsnak érzik azt maguk között; ilyenkor bátran mondhatjuk, hogy megvalósulnak Faust eme szavai:

«Dann geht die Seelenkraft dir auf,
Wie spricht ein Geist zum andern Geist.»

A hangos olvasás tehát sajátságos élénkséggel hat úgy értelmi, mint érzelmi világunkra. Jól megérteni és igazán átérteni valamit azonban majdnem annyi, mint akarni; s komolyan akarni valamit már a tett kezdetének tekinthető. Ha a művek, melyeket előttünk felolvasnak, kiváló tehetségek alkotásai, ezeknek hatása alatt bizonynyal arra fogunk törekedni, hogy önmagunkat fölülmúlva, gondolatainkban és tetteinkben lehetőleg megközelitsük ama lángelméket.

De hogyan olvassunk hát fel, hogy ilyen hatást idézhessünk elő? Egy előkelő műveltségű ember, a ki jeles költő, művész és alapos mathematikus is volt egy személyben, így nyilatkozott egyszer e tárgyról előttem: «Hangosan olvasni csak kifejezés nélkül lehet jól. A felolvasó adja vissza híven, a mi a szövegben van s bízza a hallgatóságra, hogy képzeletének szabad játékot engedvén, tetszése szerint elevenítse meg lelkében a művet. A felolvasónak abban a törekvésében, hogy a költőt híven interpretálja, azt a tapintatlan követelést látom, hogy magát a szerző és a hallgatóság közé kívánja helyezni.» — Hasonló felfogás indított néhány rajongó költőt arra, hogy pár év előtt egy bábszínházat állítsanak fel, mert véleményük szerint az ilyen színészek legalább nem fogják megkisérleni, hogy a szerző rovására magukat helyezzék előtérbe.

Bármily valószínünek tűnjék is fel barátom tétele addig, míg ő érvel mellette, nagy paradokszont fog benne látni mindenki, a ki már nem áll a szerző okoskodásának hatása alatt. Szerintem kifejezés nélkül olvasni nem annyit tesz, mint a szöveget a maga puszta valódiságában vissza adni, hanem igenis egyet jelent a hamis kifejezéssel való olvasással, melylyel egyenesen a szöveg értelmének ártunk. Az ilyen felolvasás hatása alatt a hallgatóság a művet unalmasnak, egyhangunak fogja találni. Ez pedig semmi körülmény között sem lehet a felolvasó feladata. Különben is olyan dolgot kivánnának tőle, melynek teljesítése nem áll hatalmában. A kinek élénk érzelmi világa van, az meghatottságát önkénytelenül is elárulja hangjának rezgésével. Nagy erőmegfeszítéssel tagadhatná meg csak énjét, ha kifejezés nélkül kellene olvasnia, s ez az önmegtagadás hamissá, mesterkéltté tenné előadását.

A szóban levő paradokszont még sem hagyhatjuk egészen figyelmen kívül, mert a mathematikus költő humorosan utal itt egy elvre, melynek megszívelését melegen ajánlom mindazoknak, a kik e tárgygyal foglalkoznak. Tagadhatatlan tény, hogy némely felolvasó azt a megbocsájthatatlan szerénytelenséget követi el, hogy a hallgatóság figyelmét, érdeklődését, mely jogosan a művet illeti meg, saját személyének köti le. — Nem tudom, hogy még a színészeknek is megengedhető-e, hogy az előadott művek interpretálá-

sát, mint egészen egyéni felfogást tűntessék fel s ezen a czímen arassanak babérokat. A nevelőnek azonban semmi esetre sem volna megengedhető, hogy feladatának teljesítésében saját egyéni sikerének eszközét lássa. Ha felolvasásának hatása abban nyilvánul, hogy növendékei bámulattal, elragadtatással adóznak tehetségének, akkor ezt a sikert bátran minősitheti kudarcznak. Nekünk még annyit sem szabad e tekintetben magunknak megengednünk, mint azoknak, a kik a nagy közönség mulattatására, szórakoztatására tartanak felolvasásokat. Mi semmi körülmények között sem tekinthetjük a szép nyelvezetet, a magasztos gondolatokat a szórakoztatás banális eszközeinek. A mi feladatunk abban áll, hogy felemelkedjünk a lángész gondolatvilágába s ily módon részesévé lehessünk ama magas légkörű szellemi életnek, mely rendszerint csak a kiváló tehetségek privilégiuma szokott lenni. Nekünk, mint felolvasóknak, nem szabad magunkat hallgatóságunktól megkülönböztetni s arra törekedni, hogy tapssal, köszönetnyilvánítással tűntessenek ki bennünket. Az író előtt tökéletesen meg kell semmisülnünk s mint az ő orgánuma szerepeljünk csupán. Ha a felolvasó azonosítani tudja magát hallgatóságával, önmegtagadása minden bizonynyal sikert biztosít munkájának.

De ha a dolog valóban így áll, akkor az általunk felállított probléma meglehetős zavarba hoz bennünket. Az egyik tételben azt mondottuk ki, hogy kifejezéssel kell olvasni; következésképen helyezzünk saját énünkből is valamit felolvasásunkba, előadásunkba. A másik tételben pedig azt bizonyítgattuk, hogy a felolvasó semmisüljön meg teljesen a szerző előtt s csupán arra törekedjék, hogy a hallgatóság az író szellemével jusson direkt érintkezésbe. Hogyan lehet ezt a két feltételt összeegyeztetni?

Első sorban tehát azt kivántuk a felolvasótól, hogy teljesen érezze át és szeresse azt, a mit felolvas, mert csak ebben az esetben fog hallgatóságában érzelmeket kelteni s vele az írót megszeretetni. Azonban ez a követelés is egy nevezetes paradokszonba ütközik, melyet Diderot a színészekről állított fel. «A színésznek legyen erős itélete, éles elméje, de érzékeny kedélyre szüksége nincs. Hideg, nyugodt szemlélője legyen önönmagának, hogy eljuthasson

a művészetnek arra a magas fokára, melyen mindent tudunk utánozni s nem érezünk mellette semmit.»

Nem tudom, hogy a színészekre nézve változatlanul fentartandó-e ez az elmélet, de reánk nézve, a kik nem kivánunk tehetségünkkel csillogni, hanem lelkeket akarunk nevelni, semmi körülmény között sem alkalmazható. Nekünk csak akkor van jogunk valamely érzelmet felkelteni, ha magunk is ugyanazt érezzük. Csak akkor inspirálhatjuk növendékeinknek ama magasztos érzelmeket, melyeket a remekművek, a nagy dolgok keltenek az emberi lélekben, ha nem zárkózunk el ezen érzelmek elől. Ellenkező esetben a tanítói, nevelői tiszthez nem méltó módon járunk el. Megjegyezhetjük még azt is, hogy az ilyen mesterséges fogások igen veszélyesekké is válhatnak. Abban a pillanatban, melyben a növendék észreveszi, hogy a tanító megindultsága nem őszinte, elveszti az iránta érzett bizalmat, odaadást s ezzel együtt elenyészik a tisztelet is, mely épen a bizalmon épült fel. A tanító pedig a hatni tudásnak a legfontosabb eszközétől fosztotta meg magát.

Azonban a színészekről szóló híres paradokszonból is jegyezhetünk meg magunknak valamit. Nevezetesen azt, hogy: sem érzéseink kifejezésében, sem pedig magában az érzési módban nem szabad a természetességet a végleletekig vinni. Igaz, hogy természetesnek kell lennünk, de hisz még az sem mind természetes szerintünk, a mi a természetben fekszik; így pld. sok ember egész önkénytelenül affektál; világos, hogy az a beszédmód, vagy mozgási sajátság az illetőknek a természetében fekszik, mégis azt mondjuk róluk, hogy nem természetesek.

A természetesség úgy szólván előre feltételezi azt a lelki proczesszust, mely az emberi természet nyilvánulásai között ösztönszerűleg választ; a választás helyes megejtésében rejlik ama közvetlenség és egyszerűség, mely az egyenes és becsületes lelket jellemzi. A természetesség tehát az ösztönnek és itéletnek együttes munkálkodásából ered. Az érzelmek nyilvánulásaira vonatkozólag pedig a pszichologusok megállapodtak abban, hogy a legprimitivebb, legközvetlenebb érzelem sem tisztán gépies természetű, hanem hogy szükségképen mindig járul hozzá bizonyos fokú itélet és akarat.

Midőn valamely összetett és igen finom érzelem kifejezésére keressük a megfelelő szót, világosan érezzük, hogy gondolkodó, itélő képességünk közreműködésére, támogatására, nagyon nagy szükségünk van, mert nélküle nem boldogulhatnánk. Az érzelemnek különben is mindig szüksége van arra, hogy az értelem irányozza, mert magára hagyatva, könnyen tévútra kerülne. Az érzelem legkiválóbb tulajdonsága az őszinteség. De ezt a tulajdonságot nem találjuk fel a természet egyszerű gyermekénél, mert különben a legőszintébb érzelmeknek azokat kellene tartanunk, melyek az ösztönszerű impulzusokat és a szenvedélyt táplálják. Hogy jogosan elmondhassuk magunkról, hogy érzéseinkben őszinték vagyunk, állítsuk tudatunk elé gondolatainkat, érzelmeinket s vizsgáljuk meg, hogy az igaznak és jónak ideáljával, melyet lelkünkben megalkottunk, összeegyezhetők-e; ezt a lelki proczesszust azonban tanultság nélkül nem hajthatjuk végre. Azt tartjuk, hogy a felolvasó azonosítsa magát a szerzővel. Helyes. De nézzük, miféle körülményekkel kell itt neki számot vetni. Ha p. o. egy lirikus költeményét olvassa fel, ez esetben a költő valódi vagy képzelt egyénisége fog a műnek lelket adni. Egy tisztán drámai alkotásban a jó felolvasó a szereplő egyénekkel azonosítja magát. Ha egy-egy párbeszédet interpretál valaki, arra törekedjék, hogy az író alapgondolatát domborítsa ki s a szereplő egyének megérzékítésére, melyek ez esetben úgy is csak szimbolumoknak tekinthetők, fordítson kevesebb gondot. Az olyan íróknál, mint a milyen p. o. La Fontaine is, nagyon nehéz megállapítani, melyik szempont legyen a döntő. Az ember nem tudja, hogy a morálistát, a természet kiváló festőjét, a humoristát, a nagy írót juttassa-e érvényre, vagy inkább szemléltesse az író gondtalan, gyermeteg kedélyét, melynél fogva iskolás fiú módjára futja meg életpályáját, örömét lelvén mindenben, a mi útjába akad. La Fontaine a morált, az életet, a természetet valóban nem tekinté egyébnek, mint alkalmas eszköznek arra nézve, hogy a benne rejlő tehetségeket minden irányban kifejleszsze.

De a felolvasótól azt is megköveteljük, hogy életet adjon a műnek, melyet felolvas. Minő irányelveket kövessen tehát e tekintetben, hogy sikert arathasson?

Ebben a mi tudományos, kutató szellemű korszakunkban könnyen elhitethetnénk magunkkal, hogy az interpretáló csak akkor adhat valóban életet valamely műnek, ha a tényeket vissza helyezi abba a milieube, a melyből az író merített s ha történelmi hűséggel idézi fel a jellemző vonásokat. A levéltárakban őrzött okmányok tanulmányozása rávezetett bennünket arra, hogy hű képet alkothassunk magunknak őseink életmódjáról, hogy lassanként rekonstráljuk az ő érzelmi nyilvánulásaikat, gondolkozásmódjukat, szóval, hogy megérzékítsük a múltat.

Nekünk azonban meg kell gondolnunk, hogy minden remekműnek kettős karaktere van. Vannak tulajdonságai, melyek ahhoz a korhoz kötik, melyben keletkezett s vannak jellemző vonásai, melyek sohasem évülnek el. A történelmi jelleg csak keret, melyben az örökéletű tipusok megjelennek. Nekünk tehát arra kell törekednünk, hogy ezt a két elemet jól kidomborítsuk s viszonylagos értéküket kiemeljük. Ezeket szem előtt tartva, a felolvasónak nem lesz nehéz, hogy az író lelkében megfogamzott gondolatot minden ízében felfogja s azt hallgatóságával a lehető legvilágosabb módon közölje.

A nyelv zeneiségéről is meg kell emlékeznem. Nem szabad elfelednünk, hogy a nyelveket előbb beszélték s aztán írták. Előbb írták a beszélt nyelvet s aztán beszélték az írott betűt. Az ó-klasszikai nyelveknek nagy mértékben meg volt az a tulajdonságuk, hogy abban a pillanatban, melyben az értelem felfogta a szó jelentőségét, a hallóérzék is gyönyörködött annak remek csengésében. A modern nyelvek már e tekintetben szegényebbek, de azért azokban is van elég zenei elem.

Itt néhány technikai szabályt említek meg.

A hang minősége már magában véve igen fontos. Lágy, dallamos és mégis érczes és tömör hang hat legkellemesebben a hallóérzékre. Ha csak lehet, állva vagy a szék támlájához dűlve olvassunk, hogy a hang egész terjedelmében érvényesülhessen. Ilyen helyzetben soha sem erőltetjük meg hangunkat, s semmi sem fogja lágy, kellemes csengését zavarni. Szinte hihetetlen, hogy a dallamos, behizelgő organum mennyire megvesztegeti a hallgató-

ságot. A felolvasó ismerje a lélegzetvétel szabályait és mesterien alkalmazza azokat. Lágyan, szabadon, megfelelő időközökben és észrevétlenül vegyünk olvasás közben lélegzetet.

Másodsorban a kiejtést említem. A kiejtés nagy mértékben fokozhatja az előadás jó vagy rossz hatását. Számtalanszor előfordult már, hogy egy kis nyelvhiba vagy egyéb fogyatkozás, a mit a kiejtésben észleltünk, kétségessé tette a legszebb beszéd sikerét. A kiejtésben való közösségnek és különbözőségnek tényleg befolyása van az emberek közt fennálló viszonyra, csakhogy ez a befolyás rendszerint nincs arányban a sajátosság tényleges értékével. A kiejtés általánosságban mintegy jelzi azt a társadalmi réteget, melyben a felolvasó élt, neveltetett, s már ezzel jó eleve vagy megnyeri, vagy elidegeníti hallgatóságát, mely őt különben nem ismeri. Törekedjünk tehát, hogy szabatos és a jó ízlésnek megfelelő kiejtést sajátítsunk el.

A harmadik szempont, hogy a mű különböző részeit viszonylagos értékük szerint emelje ki az olvasó. Itt az első kellék a szünetek helyes megtartása. De csupán ezzel még nem érnénk el a kivánt eredményt. Csoportosítsuk a mellékeseket a főrészek köré s ezt az eljárást a legkisebb elemen kezdjük meg. A többtagú szóban a súly egy szótagra esik; e mellé sorakozik a többi; egy mondat értelme egy vagy több szótól függ; egy szakasz egy mondattól s egy egész mű a vezéreszmétől, alapgondolattól. A különböző részek, csoportok között olyanformán állapítjuk meg a tervezetet, mint egy festménynek a konczepczióját. A mű természetének megfelelő előadásban némely rész teljes világításba jut s ily módon kiemelkedik a szürke háttért alkotó homályos részekből. Általában véve minden irodalmi mű szerves egésznek tekintendő; a bennök előforduló különálló és specziális jellegű és értékű részek is az egésznek vannak alárendelve. Ezt az alárendeltséget kell szemlélhetővé tenni. Ez ellen leginkább akkor vét a felolvasó, ha egyik vagy másik részletnek nagyobb értéket tulajdonít, mint a milyen az egészhez viszonyítva azt megilletné. A részletek túlságos kidolgozása rendesen a kompoczició egységének a rovására megy.

Szólanom kell még a ritmusról. Az első feltétel, hogy a mű

természetének megfelelő alaphangot eltaláljuk s azt mértékkel és természetesen moduláljuk. Nyugodtan, mérsékelt gyorsasággal, majdnem lassú ütemben olvassunk. (A gyors olvasás, a gyors beszéd egyaránt hosszúnak tűnik fel előttünk.) Éreztessük a ritmus lüktetését. De e tekintetben ne csak a mondatban előforduló emelkedések és esések váltakozására fordítsunk gondot, melyek mint a hegy és völgy felelnek meg egymásnak, hanem ügyeljünk az egésznek is zenei hatására. Egy kerek egészben, pl. egy értekezésben ép úgy megtaláljuk az emelkedéseket és eséseket, mint a mondatban. Az irodalmi termékek is ép úgy megkövetelik a ritmust, mint a zenei compositiók. Különösen a színmű-irodalommal foglalkozóknak van a ritmus iránt kitünő érzékük. A hosszú jelenetet nagy ügyességgel simetrikus részekre osztják; gondosan előkészítik a fokozatos emelkedést s a kellő pillanatban teljes erővel, nyomatékkal s mégis természetszerűleg pattan ki a döntő szó. Ezután egy kis szünet következik s aztán nyugodt, halk hangon egy újabb ritmusos lejtés kezdődik. A ritmus lüktetése az élet törvénye. Innen van, hogy az olyan dikczió, melynek ritmikai lejtését érezzük, meghat, elragad bennünket s valósággal átéljük mindazt, a mit a szónok, az előadó velünk közöl.

Úgy általános, mint technikai szempontokból tett megjegyzéseinkből önként következik, hogy előkészülés nélkül semmit se lehet felolvasni. A rögtönzött felolvasás — mondá valaki, — hasonlít a holdvilághoz. S igaza volt; mert a rögtönzött felolvasásban a tények kétes, homályos világításban tünnek fel, nem domborodnak ki eléggé s nem jutnak előtérbe. De ne csak a felolvasó készüljön el, hanem készítse elő hallgatóságát is. Adja meg, mielőtt az olvasáshoz fog, a szükséges tájékoztató magyarázatokat s aztán megszakítás nélkül olvasson, mert a közbeszúrt kommentár teljesen lerontja a hatást s megsemmisíti a sikert.

Különben ha megakarunk arról győződni, hogy hallgatóságunk figyelmét lekötöttük-e, ügyeljünk arra, hogy abszolut csend van-e a teremben. A mozgás, a zaj a szórakozottság eredménye; a valóban figyelő közönség pedig szórakozott nem lehet.

Értekezésem végére érvén, azt kérdem magamtól, hogy — a

mint lépésről-lépésre haladtunk előre, — nem tértünk-e el a kijelölt iránytól s nem jutottunk-e felállított elvünkkel ellentétbe? Azt mondtuk, hogy a hangos olvasás csupán kapocs legyen az író és a hallgatóság között, s ime most az eszközöket, a módot keressük, melyekkel a hallási érzéket meg lehet bűvölni s ezért a beszédet fizikai szempontból vizsgáljuk és itéljük meg. De vajjon megérdemli-e a szó, hogy neki oly nagy fontosságot tulajdonítsunk. Faust, midőn a szentírásban ezt olvasta: «És kezdetben volt az ige», vonakodott az eredeti szöveget ilyen értelemben fordítani, mert ő a szót nem akarta oly magas polczra helyezni; szerinte a szó előtt volt a fogalom, de a fogalmat megelőzte az erő és az erőt a tett. Faust kétségei elől könnyen menekülhetünk. A szó nem érdemelné meg, hogy olyan fontosnak tartsuk, ha csak a formát látnók benne; a valóságban a forma és lényeg elválaszthatatlanok. A gondolat tökéletlen addig, míg meg nem leli azt a kifejezést, mely híven reprodukálja; viszont a beszéd varázsereje abban a tökéletességben rejlik, melylyel a láthatatlant megérzékíti. Látni való tehát, hogy a szóban az anyagi és szellemi rész tökéletesen egybeforr s az ilyen, élettel és jelentőséggel teljes szóról Faust bátran írhatta volna, hogy kezdetben volt az ige, mert hisz az ilyen szó anyagi mivoltában benne rejlik a fogalom, az erő és a tett!»

Budapest.

Radnay Bella.

A GYERMEKEK IDEGESSÉGE.

(Dr. Schwartzer Ottó könyve).*

Azon ismeretes érzés, mely mindenkit elfog, ha hasznos és jó olvasmányt élvez, t. i. a vágy, annak tartalmát minél tágabb körben ismertetni, indít engem arra, hogy legutóbbi olvasmányomat az igen tisztelt szakosztálynak bemutassam.

A könyv címe: «*Psychiatriai Jegyzetek*», szerzője pedig a székesfőváros egyik közkedveltségű tudós filantropja, dr. Babarczi Schwartzer Ottó, a budapesti magán elme- és ideggyógyintézet igazgatója.

A könyv tartalma, mint címe is elárulja, a korunkat jellemző nyavalyáról, az idegességről szól, még pedig nem azon idegességről, minőt rendesen érteni szokás, mely gyakran szeszélynél nem egyéb, hanem a szószoros értelemben vett idegességről, mint komolyabb betegségről. Nézetem is az, mint sok másé, hogy t. i. szakemberek számára írt orvosi könyvet nem jó laikusnak olvasni, mert sokszor képzelődésbe hajt és bajt láttat ott is, a hol nincs; hogy mindazonáltal mégis minden pedagogusnak ajánlom olvasmányúl e könyvet, azzal indokolom, hogy a könyv jó nagy része, 290 lap közül 114, a gyermekkor lelki betegségeivel foglalkozik.

Hogy mily nagyfontosságú és messze kiható ezen korban minden testi és lelki benyomás, azt még szerző irálya is elárulja, mely rögtön lendületet vesz akkor, a mikor szólani kezd a gyermekkor pszihozisairól.** Szivének melege, a gyermekek iránti

* A M. D. E. tanítónői szakosztályában előadott könyvismertetés.

** Mindennemű abnormális lelki állapot.

gyengéd szeretete kiérzik minden szavából. Nem csoda tehát, hogy figyelmünket már akkor is leköti, midőn felsorolja, minő külső benyomások lehetnek okozói a gyermekek lelki betegségeinek, minők: a fejsérülés, hőbehatás, idegsérülés, idegen testeknek a fülbe és orrba jutása. Ezek közt nevelőt legjobban érdekli először a hőbehatás. Ugyanis állandó hőbehatás a fejre, pl. ha a gyermek feje közel fekszik a melegsugárzó kályhához vagy állandóan közel ül ahhoz, — minek kis tantermekben nem egy gyermek van kitéve, — idiotikns állapotot idéz elé. Másodszor pedig idegen testeknek a fül vagy orrba jutása. Erre nézve igen tanulságos Legrand du Saule esete: «Egy kilencz éves leányka egynéhány nappal ezután, hogy mezőkön járt virágot szedni, heves fájdalmakat kapott homloka tájékán, később szédülési roham, majd viszketési érzés az orr nyákhártyájában és tüszentés lépett fel. Ezen állapot, melynek magyarázatot adni nem sikerült, hat hétig tartott. Végre a gyermek maga figyelmeztette anyját az orrváladékban levő alig mozgó kis állatkákra. Ugy ezen lelet, valamint egy új tünet, t. i. a szemöldök-ív mentén fokozott hőérzés, az orvossal közöltetett, és a váladék megvizsgálásánál kitűnt, hogy a kis állatkák nem egyebek rovarálczáknál. A javaslatba hozott gyógyeljárás nem enyhített az állapoton, sőt ellenkezőleg rosszabbra fordult. Csakhamar fokozódtak a fejfájdalmak, görcsök léptek fel, majd halk felkiáltással epileptikus és végre mániakus rohamok. Érdekes tudnunk, hogy a rovarálczák eltávolítására enyvezetlen papirdarabkák titrált arzensavas natron oldatban áztattak, azután megszáríttattak és czigaretta-alakban összesodortattak, mely czigaretták szívása oly módon rendeltetett el, hogy a füst az orrlyukakon bocsáttassék keresztül. Rendeltetett egyúttal gyógyszer és hideg fürdő. Ezen gyógymód mellett a hisztero epileptikus rohamok fokozatosan enyhébb alakban fordultak elé, a homloktáji fájdalom megszünt, az intelligenczia zavartalannak, a szaglás épnek mutatkozott. A gyermek öt havi gyógykezelés után teljesen meggyógyult.

Felette érdekes kivált anyáknak tudni, minő betegségek lehetnek a pszihozis okozói. Ilyenek: a szivbántalmak, lázas moz-

galmak; hevenyfertőző betegségek, minő: a tifusz, kanyaró, vörheny, himlő, malária, hökhurut, diftéria, továbbá himlőojtás és izületi csúz stb.

Szívbetegeknél nyomott kedélyt és részvétlenséget, haragos kitöréseket és ritkábban melankóliát lehet észlelni.

Gyomortúlterhelésnél nemcsak az idegbántalmak egész sorozatát, hanem afásia,[1] hemiplegia,[2] deliriumok,[3] amnezia,[4] és pszihikus zavarok,[5] is észleltetnek. Pl. egy három éves leány rögtön elvesztette beszélő képességét, mely ismét visszatért a gyomor tartalmának kiürítése után. Felette súlyos tünetekkel járt a következő eset: Egy jó családból származó, teljesen egészséges és igen intelligens kilencz éves fiucska bő étkezés után fejfájdalmakat kap, melyek után csakhamar fellép erős hányás, láz és öntudati zavar. 3—4 nap mulva a kis fiucska elvesztette beszélőképességét, mely az akut tünetek lezajlása után is fennállt, a kis beteg nem talált szavakat, gondolatait kifejezni nem tudta, a helyet és a környezetet fel nem ismerte és végül elvesztette kilencz év alatt szerzett összes fogalmait. Anyanyelvét újra kellett megtanulnia, a mi zavartalan intelligenciája mellett sok fáradságába nem került.

A lázas mozgalmaknak befolyása a gyermek szellemi életére közismeretes. Prediszponált gyermeknél már enyhefokú lázas mozgalmak is, pl. enyhe náthaláz, ijesztő tartalmú deliriumokat és halluczinációkat létesíthet. A halluczinációk a lakszoba elhomályosítása által intenzivebb alakot öltenek. A látási halluczinációk[6] és illuziókra[7] nézve jellegzetes, egyes tárgyaknak ijesztő mértékben való növekedése és ily alakban a gyermek felé közele-

[1] Mikor a beszédi szervek épsége mellett nem képes gondolatait szavakban kifejezni.

[2] Féloldali hűdés.

[3] Őrjöngés.

[4] Az emlékezőtehetség elvesztése.

[5] Lelki zavar.

[6] Érzékcsalódás.

[7] Kényszerképzet.

dése. A halluczináczió rendszerint egy éles felsikoltással ér véget és a gyermek szunnyadózása vagy alvása közben mint álomhalluczináczió újra jelentkezik. A hallási halluczinácziók és illuziók rendesen a látási csalódásokkal egyetemben lépnek fel. Fehér alakok, torzképek vigyorognak és lármás hanggal szólnak a gyermekhez. Majd kifejlődnek a tapintási érzékhalluczinácziói, hogy a gyermek a mélységbe zuhan, hogy késsel vágják testét, stb. Ezen halluczinácziók rendszerint el-eltünnek és újra jelentkeznek, míg végre teljesen eltünnek. Prediszponált gyermekeknél magasabb fokú láz, pszihikus aberrácziót — lelki zavart — és alienácziót is okoz. A gyermek elveszti emlékező tehetségét, egyes szavak emlékképei teljesen kiesnek. Ezen zavar azonban nem marad állandó, hanem egynéhány hét alatt a rendes lelkiállapot újra beáll.

A hevenyfertőző kórok leginkább a központi idegrendszerre és annak működésére vannak lényeges befolyással s nem ritkán a legiszonytatóbb pusztításokat végzik, sokszor épen abban az időben, melyben az alapbetegség enyhülése folytán a szülők aggodalmában a remény ébredt. Igy pl. a tifusznál a lelki zavar legtöbbnyire a lázmentes időben jelentkezik, mániákus és melankólikus színezettel. Feith pl. egy öt éves fiucskánál a tifusz ötödik hetében, lázmentes időben, három hétig tartó melankóliát, azután rögtön fejlődő és 14 napig tartó mániákus állapotot látott, mely után bekövetkezett a gyógyulás. Thore figyelmeztet, hogy tifusz után, a lábadozó szakban, a gyermekeknél igen gyakoriak az érzékcsalódások és pedig úgy a hallási, mint a látási. A tifusz folyama alatt fejlődhetnek az elmebetegségek legkülönbözőbb alakjai: mánia, melankólia, zavarodottság, téboly, butaság, érzéki csalódások és egyes pszihikus alakok keveréke is.

A kanyarónál idegrendszerbeli komplikácziók gyakrabban, pszihozisok ritkábban észleltetnek, mégis leginkább a mánia kórképe alatt.

A vörhenynél látási és hallási csalódások, halluczináczióval és deliriummal összekötött izgalmak és üldöztetési téboly mutatkozik. Ezen gyanús tünetek már a betegség fellépése alkalmával

mutatkoznak és fokozódnak a láz emelkedésével és a küteg gyors eltünése mellett.

A himlőnél ritkábban észlelhetők pszihozisok, mint más ragályos betegségeknél. Leginkább az arczszépségének elvesztése feletti fájdalom, melankóliát okoz. A hökhurutnál közismeretesek a gyermekek hangulatelváltozásai, melyek majd haragos, morozias kedélyben, majd félelem alakjában nyilvánulnak, de rendszerint még a betegség tartama alatt, mindennemű utókövetkezmények nélkül eltünnek.

*

Ha mindezekről érdeklődéssel értesülünk a tudós szerző által, valóságos aggodalom fog el akkor, a midőn tudomásunkra juttatja, mennyiben járul hozzá a lélek ápolása és nevelése a lelkibetegségek keletkezése vagy fejlődéséhez. Aggodalommal kutatjuk, nem-e bántunk mi is egy beteg gyermekkel úgy, mintha önfejű, vagy rosszakaratú lett volna. A nyugtalan, folyvást motozó, babráló, jobbra-balra s hátra tekintgető növendék, szinte kihozza az embert a sodrából. Pedig hát sokszor az a gyermek nem is tehet róla «Muszáj, kell neki mozogni.» Önkénytelen, szabad akaratától független mozgások azok, melyeken büntetéssel, intéssel nem, hanem gyógyítással lehet segíteni. Ha tudjuk, hogy ilyen tűrhetetlen magaviseletnek néha betegség az oka, más szemmel nézzük az ilyen gyermeket és türelmesebbek, gyengédebbek leszünk vele szemben.

Szerző ama bámulatosan gonosz czinikus jellemek alakulását is, melyek hidegvérrel gyilkolnak, rabolnak s szintoly nyugalommal, a megbánás minden jele nélkül, fogadják az itéletet, mely pusztulást hoz reájuk, a helytelen nevelésnek vagy a nevelési hiánynak tulajdonítja.

Mert a nevelést nélkülöző, vagy rossz nevelésben részesült gyermek szellemileg vad, csakis ösztöni világban él, csakis szenvedélyeinek hódol, ez irányban utánzásokra hajlandó és mindig cselekvésre kész. A nemesebb érzelmek, első sorban a vallásosság, továbbá felebaráti szeretet, a részvét, könyörületesség, igazságérzet, türelem, tisztelet, gyengék védelme, lemondás stb., melyek

a fejlődő léleknek mintegy jótevő pihenő állomásait képezik, s melyekből a gyermek szellemi előhaladásához erőt és biztonságot nyer, melyek a gyermek gondolkodását irányítják és kedélyi életét nemesebb irányban nevelik, előtte ismeretlenek, miért is a gyermek életében is feltalálható nehézségek és akadályok ellen daczczal, erőszakossággal, ármánynyal s bosszúvágygyal küzd. És az a lejtő első lépcsőfoka, a melyről a visszatérés már csak igen ritka. A kényelmes úton elért eredmény utánzásra ösztökél, a sülyedés állandó, míg végre az egyén szellemileg eltompul, szellemileg vad lesz minden jó és nemes iránt, szellemileg elfásul a társadalom törvényeivel szemben, melynek rendje ellen öntudatlanul is küzd.

Az ilyen szellemileg elfajult egyénekkel az orvosi tudomány csak a törvényszék sorompói előtt találkozik, a gyógyítást igénylők között fel nem lelhetők, mert nem törődnek önmagukkal s nem törődik velük eléggé a társadalom.

A gyermek lelke a női kéz szeretetteljes gondozását, gyöngéd ápolását igényli; ha azt nélkülözni kénytelen, ha annak jótéteményét nem élvezte, aberrál, azaz tévelyg a lélek nyilvánulásának minden útján, minden fázisában a legkésőbb korig. A világban szerteszéjjel járnak azok a szegény emberek, kiket kedélyteleneknek, visszavonultaknak, darabosaknak és modortalanoknak nevezünk, pedig az álarcz, a külső máz mögött ott honol a szivtelenség, a részvétlenség, a kiméletlenség, az önzés, a relativ igazságtalanság, sok esetben a lelketlenség. A társadalom jól ismeri ezeket a sajnálatra méltó alakokat, melyeknek gondolkodását és cselekvését az irigység színezi, s melyek egy emberéleten át sétálgatnak a patologia határán, a nélkül azonban, hogy azt átlépnék.

De ha a gyermek lelkét a pótolhatatlan anyai szív melegsége ápolta és nevelte, ha az anyai gondos kezek megóvták azt az élet minden viharától s féltett kincs gyanánt megőrizték a támadókkal szemben, ha a gyermek símulékony lelke az erény, az erkölcs, az isteni szeretet óvszárnyai alatt neveltetett és ápoltatott és egyszerre csak derült égből lecsapó villámként, az anyai szív meleg szeretetét felváltja a közönyösség és szivtelenség, az óvó gyengéd kezet, a durva kiméletlen ököl, az erény, erkölcs és isten-

szeretet nemesítő példáját a szellemi nihilizmus, egyszóval, ha a gyermek szeretetteljes gondos etikai nevelését, a szellemi és testi kínzás váltja fel, akkor a gyermek lelki életében előtérbe lép a testi szenvedések mellett az elhagyottság, az elhanyagoltság és a megaláztatás érzete, felszínre kerülnek a különbségek, nem ritkán a szélsőségek mérlegelése, ez alapon, az elérhetetlen utáni vágyakozás, a gyötrő lelki kínok és szenvedések és akkor szerző ezen szavai szerint, felbillen az egyensúly, elborúl a gyermek lelke és kifejlődik — az elmezavar.»

Pl. Möller egy 15 éves prediszponált gyermek esetét közli. Az anya által szeretetteljesen nevelt törvénytelen gyermek, mostoha apja durva és felette kemény bánásmódja miatt mániába esett. Rösch szerint durva, kiméletlen, lelketlen és erőszakos bánásmód folytán egy 11 éves fiucskánál melankólia fejlődött. A szegény gyermek öngyilkos lett.

Az iskoláról beszélve, szerző leginkább foglalkozik a túlterhelés sokszor emlegetett kérdésével. Erre vonatkozó szavai a következők:

«Az iskola, mint kórokozó, számos megtámadtatásnak volt és van kitéve s joggal, ha csak túlterhel és ha csak tanít, de egyúttal nem nevel is, ha nem igyekszik pótolni a házi nevelést, mely a létért való súlyos küzdelem folytán egyrészt, másrészt a nép indolenciája folytán, ma már, úgy látszik, kimegy a divatból.

A túlterhelés elleni küzdelem e század elején kezdődött és eredményében ma még mindig meddő, mert az eredmény indokolására nem keresik a statisztikai tényeket. Az iskolának számolni kell a rohamosan fejlődő kulturával, annak óriási következetességével, de számolni kell egyúttal az agy fejlődésének szakaival és törvényeivel, az agy fogalombefogadási képességével és a fejlődő agy munkaképességével. Fájdalom, az iskola a gyermek agyára nem igen van tekintettel; túltömi azt illuzórius értékű tudománynyal, a tanító ismereteinek sokaságával és ezáltal megterheli, illetőleg túlterheli az agyat anyaggal, melyet az rendszerbe foglalni és helyesen feldolgozni nem képes. A fokozott követelmények mellett mellőzhetetlen az anyag revidiálása, a felesleges anyagnak kiküszö-

bölése és a tanítási rendszernek az agy úgynevezett megemésztési képességével való összhangzásba hozatala. Leghatározottabban küzdenünk kell, szívóssággal és a meggyőződés fegyverével egyaránt, az úgynevezett tanítási időbeosztás ellen, mely valóságos merénylet az agy- és idegrendszer ellen, melyet fejlesztésében megakaszt és az élet primitiv fogalmaival szemben is eltompít. «Nyolcz órától egy óráig» ebben az időbeosztásban fekszik a bűn és ennek azon következetességében, hogy a gyermek a délutánt szobájában asztala mellett görnyedezve ülve és az «iskolának» tanulással tölti el. Lehetetlent követelnek a gyermek agyának fogalombefogadási képességétől, mert öt órán keresztül, percznyi megszakítással állandóan figyelni, a hallottakat feldolgozni és azokról helyes emlékképeket létesíteni, tényleg lehetetlenség.

S most következik a délutáni munka; újra tanulni, fordítani, számolni, írni, költeményeket tanulni, rajzolni, grammatikával foglalkozni, azután az ily mérvben izgatott agygyal aludni menni. Következnek az úgynevezett nagyobb szünidők. Természetes és könnyen érthető indokok folytán tapasztalt mulasztásokat, elmaradásokat pótlandó, a tananyagnak kellő időben való feldolgozásáért aggodalmaskodó és felelős tanító, lapszámra adja fel a leczkét, mely a gyermek üdülésére szánt időt teljesen elfoglalja. A fejlődő agynak ily állandó, megfeszített munkálkodása nem szaporíthatja a fogalmak számát, de igen is gyöngíti az anyagot, az agyat és az idegrendszert, és prediszponálja azt a pszihozisra.»

Szerző ezen szavai legjobban bizonyítják, mennyire szükséges iskoláink tananyagának, az úgynevezett tanterveknek revidiálása; csakhogy ezen szerfelett fontos feladat végrehajtásánál, ezek meghallgatása után, nézetem szerint, nemcsak kitünő pedagogusok, hanem szakorvosok véleménye is kikérendő és meghallgatandó volna, kik a tanrendszert és a tantervet összhangzásba hoznák az agy megemésztő képességeivel.

Igen érdekesek szerzőnek a büntetés és fenyítésre vonatkozó megjegyzései:

A büntetések és fenyítések kérdése a pedagogust állandóan és élénken foglalkoztatja. Helyes-e testileg fenyíteni, vagy ele-

gendő-e a szóval való feddés? Ez képezi az alapkérdést, melyre a megfontolással gondolkodó, higgadt pædagogus még nem felelt, mert nem zárkózhatik el a kérdés nehézsége elől, mely felmerül a büntetés kiszabásánál és különösen annak végrehajtásánál.

Mi azt szeretnők, ha a pedagogusok a testi fenyítés ellen nyilatkoznának, mert látjuk és minduntalan tapasztaljuk azt a romboló hatást, melyet az első botütés a gyermek kedélyén végez. A dacz, az elidegenedés, a tehetetlen bosszú érzete, a megtorlás vágya, a gyermek kedélyi életében az ú. n. alacsony nyilvánulások egész sorozatát létesitik, melyek nem egyszer kihatással vannak az egész életre.

Különösen áll ez a méltatlan büntetésekre. S mennyi ezek száma! Csak az tudja igazán, a ki ismeri a gyermek szellemi életének fejlődési sorozatát s annak számos pszihikus aberrácziót, melyek a családban és az iskolában rendszerint félreismertetnek. Csak a kényszerképzetekre, a kényszercselekvésekre és kényszermozgásokra utalok, melyek alól a gyermek menekülni nem tud, hisz fiziologikus agyfejlődésének tünetei, és melyek kellőleg fel nem ismerve, oly sokszor alapját képezik a büntetésnek — miről ismertetésem folyamán más helyen is megemlékeztem. — Itt a büntetés és kiérdemlésének momentumai között mindenkor hiányzik a büntetés igazságos voltának elismerése, ez pedig a lelki élet alacsony nyilvánulásának leggazdagabb forrását képezi. A testi fenyítés nemcsak a pszihikai úton fejlődő aberracziók, tehát félelem, ijedtség, szégyen, megaláztatás és megbecstelenítés folytán, hanem fizikai úton is, az agy a gerinczagy rázkódtatása, az idegrendszer zavarása folytán létesit pszihozisokat. Pl. Cohn egy nyolcz éves, terhelt családból származott fiucska esetét közli, a ki az iskolában szenvedett testi megfenyítés után, dühöngési rohamokkal párosult koreába * esett, mely évekig tartott és végül elmegyengeségbe ment át.

Falret szerint egy 11 éves fiucska, tanítójának rossz bánásmódja miatt, melankóliába esett és öngyilkossági kísérleteket tett.

* Vidtáncz.

Azt hiszem, szerző sokunknak lelkéből beszél, a mikor a testi fenyítés ellen foglal állást, s hozzánk kell, hogy csatlakozzék még a pedagogusok azon száma is, kik a fegyelemtartás egyedüli eszközét a botban látják, ha tudomány útján látják bebizonyítva annak irtózatos következményeit.

Mély lélekteni megfigyelés nyilvánul szerző azon soraiból, melyekben a büntetésekkel járó félelem, rettegés, megijedés és rémület okát fejtegeti.

A gyermek azért áll annyira ezen lelki nyilvánulások hatása alatt, mert szellemében nincsenek meg kellő számban és kellő erélylyel azok az ellenőrző képzetek, melyek a félelmet vagy rémületet gerjesztő képzeteket meggátolhatnák abban, hogy azok az öntudatot egészen be ne töltsék és hatalmukba ne kerítsék. Felnőtt ember, ha megijed is valamitől, azonnal tudatára ébred az ijedelem okozó szemlélet jelentéktelenségének. Nyomban feltámadnak és öntudatba lépnek azok a már megszerzett s mintegy készenlétben tartott ellenőrző képzetek, melyek az agy előbbi ingerületét ellensúlyozni hivatva vannak. Nem úgy a gyermek, kinél az ijedelmet vagy rémületet okozó képzet, az ellenőrző képzetek hiányában rendkívül intensivvé, vagy pedig hosszabb ideig tartóvá erősödik és a lelki életet könnyen megzavarja. Számos megdöbbentő példa támogatja és világítja meg ezen elméleti fejtegetést.

Szabad legyen ezek közül csak egy-kettőt is felemlíteni.

Egy fiucska a vizsgától való félelem miatt mániába, egy másik hat éves fiucska, egy halálos betegségtől való félelem folytán melankóliába esett. Egy 13 éves leány, két év előtt apját felakasztva találta és e látvány felett annyira megijedt, hogy ez időtől fogva komor, álmatlan lett és félévre reá dühöngő.

Nem hagyhatok említés nélkül még egy feltünő lelkinyilvánulást, t. i. az idegbetegségek utánzására való hajlamot.

Annak bebizonyítására álljon itt egynéhány példa. Moreau közli a következő esetet. Egyik leányiskolában egy négy éves gyermek valóságos epileptikus görcsök által lepetett meg; csakhamar tanulótársai közül többen hasonló jellegű görcsös állapotba estek. Az iskola higienikus viszonyai okoztattak kórokozó gyanánt, miért

is a szükséges teendők eszközlése végett, az iskola egy időre bezáratott.

Egy fővárosi iskolában az előadás alatt egyik leánygyermek közelebbről meg nem határozott konvulziókba esett. Tanulótársaira eleinte csakis a félelem és részvét érzete nehezedett. A legközelebbi napon azonban már több leányka hasonló rohamot szenvedett és a következő napokon a betegek száma folyton növekedett, úgy, hogy a legerélyesebb intézkedések foganatosíttattak, melyek közül czélhoz vezetőnek bizonyult az a fenyegetés, hogy a ki rohamokban megbetegszik, az az iskolából egyszerűen ki lesz zárva.

A rohamok nem ismétlődtek.

Úgy látszik, ezen betegség kiirtásánál leginkább czélhoz vezető az erélyes fellépés.

A gyermekek utánzási betegségeiről igen érdekes esetet közöl Szegő Kálmán, melyet legyen szabad még végül említenem. Ezelőtt 3 évvel volt alkalma az első pszihikus endemiát észlelhetni, mely egyik fővárosi leányárvaházban lépett fel. Ezen leányárvaház úgy czélszerű higienikus berendezését, mint a növendékek kitünő ellátását illetőleg, a főváros ilynemű jótékony intézetei között az elsők közé tartozik. Növendékeinek legnagyobb száma kifogástalan kinézésű és jó egészségnek örvend.

Az intézet 7—16 éves leányokat lát el. A szóban forgó időben az intézet 45 növendéket számlált. 1891 márcz. hó 6-án az árvaház 4 növendéke hozatott be a budapesti «Stefánia» szegény gyermekkórházba azzal a kijelentéssel, hogy közülök kettő 9 nap óta sajátszerű köhögéstől lepetett meg s azóta 4 más társnőjükön is hasonló tünet jelentkezett, kik közül kettő a betegszobában ápoltatik. A gyermekek rövidebb, hosszabb, szabad időközök által megszakított sajátszerű, a laringealis köhögéshez * hasonló, de nem rekedtes, sajátszerű csengő hangban törtek ki, a nélkül, hogy ezen aktus a köhögés jellegét viselné. Ha ezen jelenség egyiknél fellép, azonnal követik a többiek. Felszólításra hosszabb ideig képesek azt visszatartani, hasonlóképen azt szándékosan előidézni.

* Gégéből eredő köhögés.

A betegség, az elkülönítés után, néhány nap alatt megszűnt; de érdekes a gyors javulás valószínű okairól is értesülnünk.

A növendékek valószínűleg új helyzetükben, úgy a kórházban, mint az intézeti beteg-szobában, nem találták meg azon cserére érdemes előnyéket, melyeket az árvaház, tekintettel a bőségesebb élelmezésre, vagy talán szabadabb mozgásra nyujtott és bizonyára visszavágyódva kellemes otthonuk után, igyekezték elnyomni a köhögési ingert, a mi nekik, mint a lefolyás is mutatja, könnyen sikerült.

Úgy hiszem ezen rövid részletek után is már felesleges Dr. Babarczi Schwartzer Ottónak 1894. évben megjelent művének I. kötetét, az igen tisztelt szakosztály különös figyelmébe ajánlani, mert a hallottakról bizonyára meggyőződött, hogy ezen kiválóan érdekes mű ajánlásra nem szorul, mivel maga magát ajánlja.

Nem fejezhetem azonban be ezen ismertetésemet a nélkül, hogy meg ne jegyezzem, miszerint a tudós szerző könyvét nem nekünk — tanítónőknek, — hanem orvosoknak szánta, legalább azzal menthető a sok latinizmus, mely irályát jellemzi, a mi a könyv olvasásával járó élvezetünket némileg zavarja. Ne sajnáljunk azonban latin-magyar szótárt mellette használni, mert abbeli fáradságunk bőven meg van jutalmazva, szerző bámulatos sokoldalú lélekismerete által, mely a könyv orvostani iránya mellett, szerző többi munkáihoz hasonlóan, itt is előtérbe lép, s e tekintetben legnagyobb igényeinket is túlszárnyalja.

A könyv — melyet van szerencsém a t. szakosztálynak be is mutatni, — kiállítása magasabb esztetikai követelményeinket is kielégíti, nyomása pedig az egészségtani szabályoknak teljesen megfelel.

Kiadója: Hornyánszky Viktor Budapesten. Ára 5 frt.

Budapest.

Gallauner Luiza.

NŐNEVELÉSI SZEMLE.

Az új közoktatási államtitkár, a tanügynek egy régi kipróbált bajnoka, dr. *Zsilinszky Mihály*, lett, ki állását február hó végén már el is foglalta. Ifjúkori törekvései és eszményei visszavonzották őt arra a térre, melyen tehetségeit oly örömmel szentelte a nemzeti kultura emelésének. «Mintha haza jött volna» úgy érezi magát új állásában s lelkes hivatás szeretete kétszerezi erejét a reáváró nagy feladatok megoldásában. A tanügy munkásai bizalommal és reménykedéssel tekintenek munkássága elé, s e bizalmuk nem előlegézés, mert biztosítékául szolgál egy nemes munkában töltött negyed század. Ez alatt a negyed-század alatt kifejtett munkásság önt reményt a nőnevelésügy munkásaiba is. A ki annyit gondolkodott és annyit tapasztalt mint Zsilinszky, az belátja a nőnevelésügy fejlesztésének szükségét és fel fogja ismerni e fejlesztés legczélravezetőbb eszközeit. A miniszter ismételten nyilatkozott a nőnevelésügy fejlesztését czélzó eszméiről, mi azt hiszszük, hogy az új államtitkárban eszméi megvalósítására ép oly lelkes, mint bölcs mérséklettel biró munkatársat talált. Adja Isten, hogy együttes munkásságuknak sikerüljön nőnevelésügyünk elakadt kerekét rendes és biztos forgásba hozni!

*

Tisztelgő küldöttségek a közoktatási miniszternél. A budapesti áll. felsőbb leányiskola tanító-testületének küldöttsége február 16-án tisztelgett dr. *Wlassich Gyula* miniszternél. A küldöttség vezetője, *Szuppán Vilmos* igazgató, üdvözölve a ministert, kijelentette, hogy a leányiskolák tanárai a miniszter úr nyilatkozataiból örömmel értesültek arról, hogy komolyan foglalkozik a magasabb nőnevelés megoldásra váró kérdéseivel; felajánlja a leányiskolai tanárok közreműködését s a miniszter jó indulatát kéri a felsőbb leányiskolák iránt, melyek egészséges jó irányban haladnak. és az egészséges tovább fejlődésnek csiráit magukban hordják. A miniszter meleg szavakban köszönte meg az üdvözletet s egyúttal a nőnevelés ügyét érdeklő fontos kijelentéseket tett. Meleg érdeklődéssel viseltetik, úgy mondá a miniszter, a felsőbb leányiskolák s a nőnevelés iránt. Még távol áll tőle a leánygymnázium eszméje, noha meg van győződve arról, hogy előbb-utóbb bekövetkezik felállításának szükségessége. Egyelőre a gyógyszerészeti pályát akarja megnyitni a nők előtt s e tárgyban már leírt az egyetemhez és a Mária-Dorothea-egyesülethez. Nem kételkedik abban, hogy a középosztály számos szegény nő-tagja ezen a pályán biztos boldogulást fog találni. E végett nem

kell egyéb, mint hogy azt a kevés latin nyelvet, a mely a gyógyszerészetben szükséges, a felsőbb leányiskolában tanítsák. Ezután a miniszter bemutattatá magának a küldöttség egyes tagjait s mindenikhez szíves szavakat intézett.

*

A budapesti állami tanító- és tanítónő-képző intézetek küldöttsége ugyancsak február 16-án tisztelgett a közoktatási miniszter úrnál. A küldöttséget dr. *Verédy Károly* fő- és székvárosi kir. tanfelügyelő vezette, ki meleg szavakkal ajánlotta ez intézeteket ő excellenciája figyelmébe. Nagy lelkesedést keltett a tisztelgő küldöttség tagjai szivében a miniszternek az a kijelentése, hogy a közoktatásügy fejlődésének legfőbb tényezőjét a jó tanítóban, jó tanárban keresvén, programmja egyik sarkalatos tételeül tűzte ki a tanító-képezdék helyes irányú fejlesztését. Számít a maga elé tűzött feladatok megoldásában minden képzőintézeti tanár buzgó támogatására s őket munkatársakul tekinti és üdvözli, kiket alkalomadtán együttesen vagy egyenként tanácskozásra is fel fog szólítani.

*

Az országos felső nép- és polgári iskolai tanítónő-vizsgáló bizottság és működése az 1894. évben. Az orsz. felső nép- és polgári iskolai tanítónő vizsgáló-bizottság a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi miniszter úr 1894. évi január hó 18-án 56843/1893. szám alatt kelt magas rendelete értelmében következőleg alakíttatott meg. *Elnök:* dr. Vécsey Tamás, egyetemi tanár. *Alelnök:* Zirzen Janka, a budapesti VI. ker. áll. polg. isk. tanítónő-képző intézet igazgatója. *Miniszteri biztosok: a)* a nyelv- és történettudományi szakcsoportnál: dr. Pasteiner Gyula, egyetemi tanár, *b)* a mennyiség- és természettudományi szakcsoportnál: dr. Fröhlich Izidor, egyetemi tanár, *c)* a zenészeti szakcsoportnál: Herzfeld Viktor, zeneakadémiai tanár, *d)* a tornászati szakcsoportnál: dr. Puky Ákos, egyetemi tanár és *e)* a női-kézimunka szakcsoportnál: Herich Károlyné úrnő. *Vizsgáló bizottsági tagok* gyanánt kineveztettek: Péterfy Sándor, tanítónőképezdei tanár a pædagógiára; Komáromy Lajos, tanítónőkép. tanár, a magyar nyelv- és irodalomra; Szarvas Gáborné Harrer Paula, tanítónőképezdei tanítónő, a német nyelv- és irodalomra; Sebestyén Gyula, tanítónőkép. tanár, a történelemre és földrajzra; Bartoniek Géza, tanítónőkép. tanár a mennyiségtanra és természettanra; Sebestyén Gyuláné Stetina Ilona, tanítónőképezdei tanítónő, a háztartástanra; Oherolly János, tanítóképezdei tanár a torna szaktárgyakra; Hollós Károly, tanítónőkép. tanár a rajzra; Nendtvichné Hoffman Jolán, tanítónőkép. tanítónő, a női kézimunka szaktárgyaira; Bartalus István, tanítókép. tanár, a zenei tárgyakra. A próbatanításokhoz: Tavassy Mária, Szarvassy Margit, Zöllner Erzsébet és Polereczky Jolán fels. leányiskolai tanítónők neveztettek ki; míg James Anna, tanítónőkép. tanítónőt az angol és Tocsek Helén, felsőbb leányiskolai tanítónőt a franczia nyelv- és irodalom vizsgálásával bízta meg a miniszter.

(Egy román- és egy olasz nyelvmesternői képesítő vizsgálat megtartására előbbihez Román Sándor, egyetemi tanár, utóbbihoz dr. Erődy

Béla, a budapesti Ferencz-József intézet igazgatója, neveztetett ki pótlólag miniszteri szakbiztossá.)

Az orsz. felső nép- és polgári isk. tanítónők vizsgáló-bizottsága tulajdonképeni hivatalos működését 1894. évi április hó 2-án kezdte meg, az első husvéti terminus első napján, melyet 3-án folytatott és 5-én be is fejezett. Emez *első husvéti terminuson* csupán 3 jelölt jelentkezett és bocsáttatott képesítő vizsgálatra. *Egy* a zenészeti szakcsoportból óhajtott képesítő vizsgálatot tenni, *egy* a mennyiség- és természettudományi szakcsoport mennyiségtani körének egyik tantárgyából tett pótvizsgálatot és *egy* a női kézimunka szakcsoportnak szintén egyik tárgyából bocsáttatott pótvizsgálatra. Utóbbi ismételten elégtelen eredmény mellett a pótvizsgálat ismétlésére utasíttatott. Oklevél azonban a másik 2 jelölt részére sem állíttatott ki, mert mindketten vizsgálataik kiegészítésére utasíttattak.

Sokkal kedvezőbb eredményt konstatált a vizsgáló-bizottság *a második, 1894 juniusi terminus* alatt megtartott képesítő vizsgálatok után. A bizottság működése ez alkalommal 1894 junius hó 13—30-ig tartott.

A jelöltek száma ez alkalommal: *a)* a nyelv- és történettud. szakcsoport: 11 intézeti növendék (köztük 1 német nyelvi képesítéssel is) és 8 magánúton készült jelölt, (köztük 2 a nyelvtudományi körből, 2 a történettud. körből tett csupán ezúttal képesítő vizsgálatot). E szakcsoport képesítő vizsgálataira tehát összesen 19 jelölt jelentkezett; *b)* a mennyiség- és természettud. szakcsoport jelöltjeinek száma 9 volt, valamennyien az intézet növendékei; *c)* a női kézimunka szakcsoportból képesítő vizsgálatot 1 magánúton készült jelölt tett.; *d)* a torna szakcsoportból 14 intézeti növendék nyert képesítést; *c)* a franczia nyelvmesternői képesítő vizsgálatra, hasonlókép az olasz nyelvmesternőire is 1—1 magánúton készült jelölt jelentkezett és bocsáttatott vizsgálatra.

A 45 jelölt közül oklevelet 40 nyert, vizsgálatának kiegészítésére 4, pótvizsgálatra pedig 1 utasíttatott.

Az oklevelek minősége szerint csoportosítva *jeles* oklevelet nyert:

a nyelv- és történettudományi szakcsoporton: 6 intézeti növendék, 1 magánúton készült jelölt, összesen	7
a mennyiség és természettud. szakcsoporton: 9 intézeti növendék, összesen	9
a tornászati szakcsoporton: 13 intézeti növendék, összesen	13
az olasz nyelvmesternői vizsg. szakcsoporton: 1 magánúton készült jelölt	1
Összesen:	30

Jó oklevelet nyert:

a nyelv- és történettudományi szakcsoporton: 5 intézeti növendék, 3 magánúton készült jelölt, összesen	8
a női kézimunka szakcsoporton: 1 magánúton készült jelölt	1
a tornászati szakcsoporton: 1 intézeti növendék	1
Összesen:	10

Az irásbeli vizsgálatok alkalmával a jelöltek következő tételek kidolgozása közül választhattak az új vizsgálati szabályzat 57. §-a értelmében:

I. Neveléstani tételek: 1. Miként lehet a növendékekben az önművelésre, az önképzésre való készséget felébreszteni és fejleszteni.

2. Miért fontos az oktatás körében az ismétlés, és melyek az ismétlés alkalmazására vonatkozó legnevezetesebb módszertani szabályok?

3. Melyek Fénélonnak a nevelésügyre vonatkozó legnevezetesebb művei és minő hatást gyakorolt a nevelésügyről szóló könyve a leányiskolák fejlődésére.

a) Miféle lelki erők vannak tevékenységben az érzéki és a szellemi világ megszemlélése alkalmával és mi módon lehet a lélek külső és belső érzékeit tökéletesbíteni?

b) Melyek a kikérdező tanalak alkalmazásánál szem előtt tartandó oktatástani szabályok?

c) Melyek az Aristoteles által is hirdetett legnevezetesebb neveléstani tételek?

II. A nyelvtudományi kör tételei: 1. A mondat fő- és bővítő részei. Mely mondatrészeknek lehet bővítőjük? Az egyes mondatrészeket mely beszédrészek fejezik ki? Mely esetekben kell a magyar mondatból szükségkép kihagyni egyik, vagy másik mondatrészt.

2. Az eposz szerkezete. A kor és az egyének jellemzése az eposzban.

3. Petőfi költeményeit a műfaj szerint miféle csoportokra oszthatjuk? Lirai költeményei, tárgyaik szerint, ismét mely kisebb csoportokra oszthatók? Ez utóbbiak közül mely csoportok használhatók fel leginkább a felsőbb leányiskolában a nevelő-oktatás czéljaira?

a) A képző- és rag. A tőhöz illeszkedésük. Szerepük különböző volta. Felosztásuk. A többséget kifejező *k* és *i* s a középfok *bb*-je fogalmilag rag-e vagy képző. Melyek az úgynevezett alanyeseti ragok s miben különböznek ezek a többi ragoktól?

b) Az eposz mely korból veszi tárgyát? Miféle költemények képezik forrásait? A végzet, mint eposzi motivum. Eposz fajok.

c) Kármán: Fanny-ja. A cselekmény meséje; jellemzés; nyelv.

III. A történet-földrajzi kör tételei: 1. Milyen tényezőktől függ valamely hely középhőmérséklete?

2. Ismertesse meg röviden Európa mély földjeit s tüntesse fel, milyen helyet foglal el köztük a magyar alföld?

3. Jellemezze a Földközi-tenger partvidékét.

a) A föld színe folytonos átalakulásnak van alávetve; ismertesse meg amaz okokat, a melyek e változásokat előidézik.

b) Ismertesse meg (térképvázlat melléklésével) a Kárpátok éjszakkeleti szakaszát és a Felső-Tisza mellékét.

c) Jellemezze Amerika függőleges tagoltságát, különösen nagy mély földjeit.

IV. A mennyiségtudományi kör tételei: 1. Mekkora törlesztési kölcsön vehető fel 37 éven keresztül teljesítendő 825 frtnyi évi törlesztő összeg fejében, ha a kamatláb $4^1/_2$ %?

2. Egy erdő jelenlegi állománya 26500 m^3-re beültettetett. Ez az

állomány 10 egymásra következő vágás által 12000 m^3-re leszállítandó. Mennyit kell évenkint levágni, ha az évi gyarapodás 2% ?

3. Mennyit kell 3000 frtnyi tőkéhez évenkint hozzáadni, hogy $4^1/_2$ %-nyi kamatos kamatokkal 8 év alatt megkétszereződjék ?

a) Kiszámítandó 54^7 a Pascal-féle háromszög segélyével.

b) $^{461}/_{65}$ két olyan tört összegével fejezendő ki, melyek közül az egyiknek nevezője 5, a másiké 13.

c) A számok geometriai ábrázolása. (Raczionális egész és tört, az irraczionális s az imaginär számok ábrázolása.)

V. A természettudományi kör tételei: 1. A ragadozó emlősök testalkata és életmódja.

2. A pálmák rövid ismertetése.

3. A sók képződési módja általában és a legnevezetesebb kénsavas sók részletesebben.

VI. A torna szakcsoport tételei: 1. Mi a jelentősége nevelési szempontból a tartás szabadgyakorlatoknak és a tornajátékoknak ?

2. Egy-egy gyakorlatcsoportban miként kell az egyes gyakorlatoknak egymás után következniök ?

3. Hogyan kell tornázni ?

VII. A zenészeti szakcsoport tételei: 1. Milyen legyen az énektanítás alatt a fegyelem ?

2. Ismertesse meg Orezzói Guidó szolmináczióját ?

3. Milyen legyen a nép- és polgári iskola összhangzatos éneklése ?

VIII. A német nyelv tanítására szóló képesítés tételei: 1. Der Gebrauch der Hilfszeitwörter «haben» und «sein» bei der Bildung der zusammengesetzten Zeiten.

2. Der Gedankengang in Schiller's «Das Lied von der Glocke».

3. Herder als Dichter und Uebersetzer.

IX. A franczia nyelvmesternői képesítés tételei: 1. A une amie (lettre, sujet libre).

2. L'école (Description).

3. Role de l'enfant dans la poésie de Victor Hugo.

X. Az olasz nyelvmesternői képesítés tételei: 1. Sfogliando i Promessi del Manzoni. Dialogo fra due giovanetti, ciasunco dei guali mostra guali sono i personaggi che predilige, e addita gli episodi che lo hanno maggiermente dilettato.

2. Rapido sommario della materia epica della Gerusalemme liberata.

3. Descriva la vita e l'assivitá lelteraria del suo prediletto poeta italiano.

Az országos felső nép- és polgári isk. tanítónő vizsgáló-bizottság az 1894. év *harmadik terminusán*, karácsonykor képesítő vizsgálatokat a jelöltek csekély száma miatt nem tartott.

*

Travnicsek Edéné, a fővárosi tanítónők egyik legkiválóbbja hunyt el a közeli napokban. Életrajzi adataink közlése mellett helyet adunk az alábbiakban a kartársi szeretet megindító megnyilatkozásának, melynél ékesszólóbban a megboldogultnak női és tanítónői erényeit nem méltányolhattuk volna. Travnicsek Edéné Wiederspan Emilia született

1854-ben Budapesten. Tanítónői oklevelet a IV. ker. Lipót-utczai angol kisasszonyok képző intézetében nyert. Megválasztották fővárosi tanítónővé 1872. év őszén az érsek-utczai (előbb gyár-utczai) elemi népiskolához, a hol szakadatlanul működött egész haláláig. Kiszenvedett 1895 márczius 9-én. Részére érdemei elismeréseül a főváros díszsírhelyet jelölt ki a kerepesi temetőben. Atyja Wiederspan Henrik, főv. elemi isk. főtanító volt, a ki a főváros tanügyét 41 évig szolgálta s a király őt az arany érdemkereszttel tüntette ki. Férje m. á. v. hivatalnok, kivel 15 évig boldog házasságban élt. Sírja fölött kartársai a bánatos megemlékezés következő szavaival gyászolnak:

«Egybegyüjtött bennünket a társadalmi kötelesség, a kartársi ragaszkodás, hogy elkisérjünk utolsó útadra, lelkünk testvére, Te!

Rövid, de súlyos betegséged szomorú napjaiban nehéz aggodalommal lestük a hozzádtartozók megnyilatkozását, az utolsó perczig reménylettük, hogy Isten csodát mivel; de hiába ..... az emberi véges elme nem bírta leküzdeni a kór jelenségeit, beteljesedett az Úr szava: magához szólított Téged, élted delelőjén. Vallásos érzelemmel hódolunk meg a Mindenható bölcseségének, nem zúgolódunk; de szivünk elszorul a a fájdalomnak miatta midőn feljajdulunk, hogy épen rád esett az Úr választása.

Menyasszonyi köntösödbe öltöztetve immár örökre lehunytad szemeidet, melyekből bűbájos szelidség fakadt, a halál leszedte orczád rózsait és megrögzítette ajkad kedves mosolyát, mely szeretetet hirdetve, a veled érintkezőknek szivében irántad rokonszenvet ébresztett. A sír csöndje immár felment bennünket a hizelgés vádja alól, a midőn a mindennapos tapasztalat révén gondolatainknak szókat is adunk. Igen, a szeretetet ápoltad szóval és cselekedettel, mint egy igaz magyar tanítónak hozzá méltó leánya. Működésed köre szűk volt, mert szerény lelked idegenkedett a nagy nyilvánosságtól, de bőséges volt teendőid tartalma a szülei házban, iskolában, saját otthonodban és az elvállalt kötelességet mindenkor és mindenütt híven teljesítetted.

Ifjan kezdted a tanítói rögös pályát és korán maradtál árván, hogy testvéreidnek kenyérkereső gyámolítója légy. Példát vettünk rólad, valahányszor derék szüleidről hálával megemlékeztél; ki-ki közülünk megirigyelte azt a boldogságot, hogy testvéreidet önfeláldozó szeretettel ölelheted. A gondjaidra bízott tanítványok mindegyikével mint saját gyermekeddel bánva leraktad zsenge lelkeikbe az igaznak, szépnek, jónak alapját isteni félelemben, hivatásod iránt való lelkesedéssel, nagy szakértelemmel.

Hálával adózunk neked drága Testvérünk, kinek lefolyt élete, becsülettel és kitartással végzett nehéz munkája mint előttünk megjelenő jó példa mély nyomokat hagy lelkünkben. Örültél az örülőkkel, sírtál a sírókkal és kedélyed gazdag kincsesbányája önzetlenül és őszintén nyilott meg, ha közülünk kit-kit boldog szerencse ért; vigasztaló nyájas szóval és testvéri gyöngéd érzelemmel bátorítottál fel kit-kit közülünk, ha Isten keze sújtotta.

Te kedves «Mili néni»-je a nagyoknak és apróknak, szerettünk mi Téged mindnyájan, mert nagy volt a Te szeretetednek hatalma és nagy volt a Te szeretetednek erkölcsi alapja. Te *akartál* az lenni, a mi voltál, kinek-kinek; Te *akartál* olyan lenni, a milyen voltál mindenek-

nek. Jellemed szilárdsága volt az oka annak, hogy az emberszeretet tüzét következetesen ápoltad és ime e lázas munkának heve emésztette föl erőidet. Az élet küzdelme időnek előtte ezüst koronát font homlokodra, az önmegtagadás és tanítói munkásságod töviskoronáját, melynek magva azonban színarany volt. Tudjuk, hogy már régebben érzed a tusát, melyet erős lelked vív gyengülő testeddel és elszánt női bátorsággal küzdöttél az utolsó leheletig.

Mit csodáljunk benned? Értelmed józanságát-e avagy hajlamaidat? erényedet-e, mely által vétkeztél, midőn tested gépezetének működésére nem szenteltél elég figyelmet? hiszen a bűnöd legnagyobb erényed volt: önmagad háttérbe vonultál, hogy mások boldogságának útját egyengessed.

Pihenj immár édesen fáradalmaid után a szeretet és elismerés megvetette virágos ágyadban; kis madár zengi fölötted altató dalát, ébreszszen fel e dal az új élet hajnalán. A viszontlátásra, Isten veled!»

*

Az iskolás gyermekek ideges főfájásáról. E tárgyról Bresgen Miksa orvos a VIII. nemzetközi higiénikus és demografiai kongresszus alkalmával Budapesten érdekes előadást tartott, mely most a «Wiener medizinische Presse»-ben közöltetett. Tekintettel arra, hogy különösen a felsőbb leányiskolákban s a tanítónőképzőkben gyakran észleljük az ideges főfájást, időszerűnek tartjuk, az értekező tételeit feljegyezni.

Dr. Bresgen az iskolás gyermekek ideges főfájásának okait négy csoportba osztja.

1. Az első csoportba tartoznak az agyvelő s az agyvelőt takaró hártyák betegségei. Fejlettebb idegességnél gyakran valamely csekély külső ok elegendő arra, hogy főfájást okozzon; kivált a pubertás korában.

2. A második csoportba a szerző az általános testi gyöngeséget számítja, melyet nem a legcsekélyebb mértékben a helytelen táplálkozás idéz elő, a mennyiben vagy nem elegendő erős a táplálék, vagy a gyermeknek nincs elegendő ideje az evéshez, a miből az ételek mohó lenyelése származik. Rendetlen étkezés és hiányos megrágás lényegesen zavarja az emésztést s ezáltal az egész szervezetre káros hatással van.

3. A harmadik csoportba az ideges főfájásnak azon okai tartoznak, a melyekért főleg az iskolát terheli a felelősség. Ide számítja Bresgen azt, hogy a tanítást igen kora reggel kezdjük. E miatt elhanyagoltatik a testápolás és a rendes székelés; a tanuló a reggelit is gyorsan lenyeli. A tanításnak tehát nem szabad 8 óránál korábban kezdődnie. Gyakran származik a főfájás a szem túlerőltetéséből, midőn a tanterem világítása hiányos, avagy a gázlángok nincsenek ellátva üveghengerrel és ernyővel. Nem helyesli továbbá az egyhuzamban való tanítást, mely fárasztó, lankasztó s az egészségre káros. Megengedi, hogy az emlékező tehetséget a házi feladatoknál jobban vegyük igénybe, mint a mily mértékben az ma történik. Végül nem szabad igen korán megkezdeni a zene és idegen nyelvek tanítását; inkább a szabadban való mozgást, a tornát, a tánczot stb. ajánlja.

4. Az orr, a garatüreg, a fül, a fogak bizonyos betegségei szintén gyakran idéznek elő főfájást. Különösen káros e tekintetben az orrüre-

gek beteges állapotából származó hiányos orrlélegzés. Ezen üregek gyakori katarrhusai visszahatnak a hallásra, a mi a gyermekeket túlerőltetésre kényszerítí s így főfájást okoz. Közli Szuppán V.

*

A női gyógyszerészeti tanfolyam érdekében dr. Wlassich Gyula, közoktatási miniszter tudvalevőleg leiratot intézett az egyetemhez, és a Mária-Dorothea egyesület elnökségéhez. Az egyesület elnöksége a következő feliratban válaszolt:

Nagyméltóságú Miniszter Úr! Kegyelmes Urunk!

A Mária-Dorothea-egyesület igazgatósága őszinte örömmel és hálával fogadta Nagyméltóságodnak f. hó 14-én 343/eln. sz. a. kelt kegyes leiratát, melyben felszólítja egyesületünket, hogy a nőknek gyógyszerészekké való kiképzése ügyében tett lépéseiről jelentést tegyen. Méltán zálogát találjuk Nagyméltóságodnak ezen egyesületünket megtisztelő felszólításában annak is, hogy a mi buzgó és önzetlen törekvésünk a magyar nők munkaképesítése kiterjesztésében, Nagyméltóságodban állandó pártfogót talált.

Egyesületünk a nők gyógyszerészekké való kiképzésének kérdésével már 1891-ben kezdett foglalkozni. A budapesti tanítónői szakosztály 1891 szept. 19-én egy az orvosnők intézményét tárgyaló előadás kapcsán, mely előadás a «Nemzeti Nőnevelés» XII. évfolyamának tisztelettel ide mellékelt füzetében foglaltatik, előterjesztést tesz a választmány elé, hogy az kérvényt intézzen a nagyméltóságu vallás- és közoktatásügyi miniszteriumhoz az iránt, hogy a nőknek orvosi és egyúttal gyógyszerészi pályára való kiképeztetését méltassa figyelemre és a közegészségügyi és közoktatásügyi tanácsok, valamint az egyetem fakultásainak megkérdezésével tegye meg a kezdeményező lépéseket. A választmány 1891 deczember hó 15-én tartott választmányi ülésen, miként a «Nemzeti Nönevelés» XII. évfolyamának tisztelettel idemellékelt X. füzetén (448—49 l.) látható, a javaslatot hosszas vita után, de csaknem egyhangulag elfogadta.

Ujabban ugyancsak a budapesti tanítónői szakosztálynak 1894 november havi ülésén dr. Lengyel Alajos fővárosi polgári iskolai tanár és egyúttal okleveles orvos és gyógyszerész részletes tervezetet mutatott be egy női gyógyszerészeti tanfolyam létesítése végett, mely tervezet a «Nemzeti Nőnevelés» XV. évfolyamának X. és a XVI. évfolyamának I. szintén mellékelt füzeteiben egész terjedelmében közöltetett. A tanítónői szakosztály ezt a tervezetet is pártolólag terjesztette be az egyesület választmányához, mely f. hó 10-én tartott ülésén, összeköttetésben az 1891-ki határozattal, a terv részleteinek megbirálását, mint működési körén kívül állót, teljesen mellőzte, magának az eszmének helyességét egyhangulag kimondotta és annak pártolását elhatározta.

A fentebbiekből kitünik, Nagyméltóságú miniszter úr, hogy egyesületünk a nőknek gyógyszerészekké való kiképeztetése tárgyában kizárólag csak mint kezdeményező és indítványozó szerepelt. Egyesületünk czélja és alapszabályai, melyek főkép a tanítással és neveléssel foglalkozó nők érdekeit tartják szem előtt, nem is engednék meg, hogy ily eszmék gyakorlati kivitelére gondoljunk és kétségtelen, hogy már

az eszme megvalosítása körül felmerülő számos részletnek megbeszélése is illetékesebb körök feladata.

Nagy örömmel vettük azért Nagyméltóságodnak kegyes leiratát, mely mintegy záloga annak, hogy a mi szerény egyesületünk helyett az eszme megvalósítása érdekében kezdeményezőkép kegyeskedend föllépni. A Mária-Dorothea-egyesület, mely a művelt magyar nők egyedüli szakegyesülete, lelkesedéssel karolja fel a nők munkaképesítésének terjesztését a szellemi téren, mert mi tudjuk legjobban, hogy a művelt magyar nőknek társadalmunkban kimért munkaköre aggasztóan szűk, annyira szűk, hogy évről-évre növeszti a családot nem alapítható művelt nők nyomorát s évről-évre szaporodó szellemi tőkét hevertett a nemzeti lét nagy kárára.

S épen azért, mert tudjuk mindezt s ismerjük egyesületünk tagjait, habozás nélkül ajánljuk fel Nagyméltóságodnak munkaerőnket az eszme terjesztésére érdekében. Készek vagyunk, ha Nagyméltóságod szükségét látja, az egyesületünkben a nők gyógyszerészekké való kiképeztetése érdekében tartott előadásokat és határozatokat külön füzetben kinyomatni s Nagyméltóságodnak rendelkezésére bocsátani az illetékes körök és testületek tagjai között való díjmentes szétosztás végett. Készek vagyunk bármely e czélból összehivandó tanácskozásban résztvenni, készek vagyunk az eszme népszerűsítése végett az ország nagyobb városaiban nyilvános előadásokat rendeztetni, készek arra is, hogy az eszme támogatása érdekében adatokat gyűjtsünk egybe a magasabb képzettséget nyert nők alkalmazásáról összehasonlítva a külföldi társadalmi élet hasonló mozgalmaival. Egyszóval magunk részéről ezentúl is megteszünk minden lehetőt ebben az ügyben, mivel tudjuk, hogy új eszmék megvalósítása ezer és ezer akadályt teremt és mert önérzetünk biztosít arról, hogy ma már a magyar művelt nő is tud és akar társainak közérdekű törekvéseiben közreműködni és azt elősegíteni.

Fogadja még egyszer Nagyméltóságod őszinte hálás elismerésünket az eszme kegyes pártolásáért és azon reményünknek kifejezést, hogy a megvalósítás nagy munkájában közreműködésünket igénybe venni kegyeskedik.

Maradtunk ezekután hódoló mély tisztelettel a nagymélt. vall. és közokt. min. úrnak legalázatosabb szolgái

A M.-D.-egylet igazgatóságának 1895 febr. 22-én tartott üléséből *gr. Csáky Albin,* elnök.

*

A M. D. E. közgyűlését folyó hó 31-én vasárnap fogják megtartani. Ismételten felhívjuk e jubiláris közgyűlésre olvasóink figyelmét. A budapesti tanítónőszakosztály működéséről szóló, és több más M. D. E. közlemény helyszűke miatt jövő füzetünkre maradt.

IRODALOM.

GÖRÖG FÖLDÖN. Emlékkönyv a magyar tanárok 1893. évi tanulmányútjáról. Szerkesztették dr. *Csengeri János* és dr. *Pasteiner Gyula*. 304 nagy 8-rét lap ára 2 frt 80 kr. Kiadja a Franklin-Társulat.

Az 1893. év nyarán 31 középiskolai tanár indult útra, hogy a közoktatási miniszter megbízásából és költségén közvetlen szemlélődés útján ismerjék meg Görögország klasszikus földjét. A miniszter abból a nagyon helyes fölfogásból indult ki emez elhatározásában, hogy azok, kik ifjainknak egész éven át beszélnek Hellasról, igazi közvetlenséggel ezt csak úgy tehetik, ha maguk is közvetlen benyomásokat szerezhettek Görögországban, ha maguk is *látták* azt, a mit az ifjuságnak oly körülményesen leírnak. A lent járt professzorok eme kirándulásának eredményeit nyújtja az a díszes kötet, melyben 18 tanár számol be érdekesen, közvetlen megfigyelés alapján. Ez az eredetiség úgy a szövegben mint a képekben adja meg a könyvnek igazi becsét, mert nem százszor elmondott frázisok és régen ismert tankönyvekből vett ábrázolatok halmazát adja, hanem a helyszinén szerzett benyomások és felvételek bemutatását nyújtja. A klasszikus föld sok barátja, a magasabb osztályok tanuló ifjusága érdekkel fogja forgatni ezt a díszes beszámolóját a magyar professzoroknak. A felsőbb leányiskolák történeti irodalmi tanárai és tanítónői is sok okulást meríthetnek belőle.

*

EZER ÉV MESEKÖLTÉSE. A Magyar Mese- és Mondavilág-ból, *Benedek Elek* e nagyszabású mesekönyvéből, egyszerre három füzetet kaptunk, a 22—24-et, s így e rendkivül becses vállalat már megtette fele útját.

Gyönyörűséggel és büszkeséggel lapozgatjuk e könyvet, mely a népköltés igaz gyöngyeit tartalmazza, abban a művészi formában, melyet *Benedek* kiváló mesemondó talentuma adott nekik. Mesék, helyi és Krisztus-mondák váltakoznak az újabb füzetekben is, s a mesemondó elevensége nemhogy lankadna, de folyton emelkedni látszik. A *Magyar Mese- és Mondavilág* egyik legnemesebb s mindenesetre maradandó emléke lesz a milleniumnak s beláthatatlan időkig első rendű terjesztője, ápolója a magyar nemzeti szellemnek és a jó magyar nyelvnek. Szülőknek és iskoláknak nem ajánlhatjuk eléggé e könyv megszerzését. Az egyelőre öt kötetre (50 füzet) tervezett mű még mindig megrendelhető az első füzettől számítva a kiadó Athenæum-nál. Egy füzet ára 25 kr., 10 füzet 2 frt 50 kr. A már megjelent 1. és 2. kötet ára díszes kötésben, pompás illusztrációkkal, 3—3 frt.